

ПОЧАТОК БУДІВНИЦТВА НОВОКРАМАТОРСЬКОГО МАШИНОБУДІВНОГО ЗАВОДУ ім. В. І. ЛЕНІНА

О. Г. Зайченко

У роки першої п'ятирічки в нашій країні були заново створені різні галузі індустрії, в тому числі і важке машинобудування, яке стало фундаментом соціалістичної економіки. «Історична заслуга Комуністичної партії на чолі з В. І. Леніним полягає в тому, що вона озброїла радянський народ науковим планом побудови соціалізму, який враховував економічні і соціальні умови країни. Ленінські ідеї передбачали індустріалізацію країни... Вони відповідали корінним інтересам народних мас, які прагнули покінчити з розрухою, економічною відсталістю, бідністю і темнотою»¹.

Одним з первістків важкого машинобудування був Новокраматорський машинобудівний завод ім. Леніна, який спеціалізувався на виготовленні важкого металургійного та гірничного устаткування з річним випуском в 150 тис. т. готової продукції і 70 тис. т. сталевих болванок. Проектна потужність Новокраматорського заводу була на 50% вища від потужності Уралмашу. Новокраматорський завод повинен був задовольняти потребу півдня країни: по доменному устаткуванню — на 70%, по прокату — на 60%, по газомашинах — на 85%, по підземних машинах — на 55%². Виробнича потужність нового заводу була настільки великою, що він міг протягом одного року устаткувати таке металургійне підприємство, як Магнітогорський комбінат.

Розмах був таким, що навіть найвизначніші фахівці за кордоном не вірили в реальність його здійснення. У серпні 1930 р. голова німецької асоціації інженерів Конрад Маштос, обмірковуючи проект, сказав: «Проект величний, але скажіть у порядку приватної розмови, ви сподіваєтесь його здійснити? У вас не вистачить коштів! Навіть Німеччина не може дозволити собі побудувати такий завод»³. А коли волею партії проект успішно почав здійснюватися, другий іноземний фахівець — генеральний директор заводів Круппа — Гісман, який побував на будівельній площадці Краммашбуду, авторитетно заявив: «Завод ви збудуете, але пустити... на це і в наших умовах треба мінімум 5 років»⁴.

Будівництво нового заводу було покладено на «Індубуд» і десять його організацій («Металобуд», «Домнобуд», «Водобуд», «Сантехбуд» та

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції, Тези ЦК КПРС. Політвидав України, К., 1967, стор. 11—12.

² ЦДАЖР, ф. 7952, оп. 8, спр. 205, арк. 11.

³ «Известия», 26 вересня 1934 р.

⁴ Там же.

ін.)¹. Розпочали будівництво робітники «Індубуду», які в цей період споруджували у Краматорську нову електростанцію, доменну піч № 4, реконструювали старий машинобудівний завод. 25 жовтня 1929 року 6-й район тресту «Індубуд» (керівник тресту Кронов Б. К., головний інженер Манучаров Д. В.) почав спорудження бараків і контори будівництва, а 4 січня 1930 р. монтажні майстерні «Металобуду».

Монтажна майстерня фактично являє собою механічний завод, в цехах якого було встановлено 8 пресів, 30 верстатів різного типу; було організовано ливарний відділ, автогенний і електрозварювальний цехи. Тут виробляли перші сталеві колони для цеху металоконструкцій, робили ремонт будівельних механізмів. За чотири роки майстерня виготовила 25 200 т. металоконструкцій і 35 будівельних механізмів за кресленнями і ескізами раціоналізаторів Краммашбуду.

Ураховуючи досвід Уралмашу, де вже розгорнулось будівництво, правління Краматорського комбінату (директор Кирилкін І. Т.)² ще в квітні 1929 р. звернулось до «Головмашбуду» СРСР з проханням зобов'язати Діпромез подати влітку цього ж року загальний план розташування заводу і проект цеху металоконструкцій. Його треба було будувати в першу чергу, не чекаючи затвердження повного проекту заводу.

Краммашбуду треба було виготовити в першу чергу колони, блоки, ферми загальною вагою понад 40 тис. т. Ця робота була покладена на «Металобуд», який не мав у своєму розпорядженні підіймальних засобів і механізмів і в польових умовах не міг виготовити багатотонні конструкції. Не могли виконати цю роботу і діючі заводи: не дозволяли потужності. Тому першим вирішили будувати цех металоконструкцій (ЦМК). Від роботи цього цеху в значній мірі залежав строк закінчення і пуску заготовчих і механічних цехів нового заводу. Крім того, ЦМК повинен був стати школою, в якій робітники, техніки і господарники оволоділи б новими технологічними прийомами та досконалим устаткуванням.

23 березня 1930 р. почались роботи у котловані нового цеху³. Належало виконати понад 6 тис. куб. метрів земляних і більше як 4 тис. куб. метрів бетонних та залізобетонних робіт. Керівництво будівництвом було покладено на виконроба 6-ої контори «Індубуду» тов. Пелиха. Майже всі земляні роботи виконувались ручним способом. Лопата, кирка, лом, тачка і кінь — ось «техніка» і транспорт, які були у розпорядженні будівельників.

Краматорський райком партії організував масові суботники, щоденно 150—200 робітників краматорських заводів після зміни йшли копати котловани, робити опалубку, готувати цемент для бетонування.

Розміри цеху були величезні. 10 прогонів зайняли площу 2,5 га. Фактично будувався завод металоконструкцій. Він оснащувався першокласним імпортом і вітчизняним устаткуванням.

Будівництво корпусу і монтування устаткування йшли одночасно. Встановлено мостові електричні крани вантажопідйомністю від 5 до 30 т, різноманітні ножиці для різання металу, листоплавильні вальці, свердлильні та інші верстати. Для керівництва розпочатим будівницт-

¹ Партархів Донецького обкому КП України (ПАДО КПУ), ф. 900, оп. 1, спр. 24, арк. 18.

² І. Т. Кирилкін (1890—1942) почав свій шлях з коногону, з 1913 року в рядах РСДРП, підпільник, активний учасник Великої Жовтневої соціалістичної революції, чекіст, перший директор Краматорського машзаводу.

³ Будівництво Краммашбуду у фактах і цифрах. Складено за завданням Краммашінбуду і будкому. За редакцією А. В. Манучарова. Площадка Краммашбуду. 1934, стор. 3, 16.

вом створюється відділ капітального будівництва Краммашбуду, керівником якого був призначений Кузьмін І. І., який пройшов на будівництві Харківського тракторного заводу хорошу школу робітника і керівника.

Поки йшла підготовка тилу будови, не було сталої структури керівництва Краммашбудом. До грудня 1930 р. він перебував у системі гірничого заводського тресту (ГЗТ). Виконуючи вказівки РНГ УРСР, ВРНГ СРСР, Всесоюзне об'єднання машинобудівних трестів (ВОМТ) у наказі № 86 від 6 грудня 1930 р. виділило Краммашбуд із складу ГЗТ в самостійну одиницю з підлеглистю правлінню ВОМТа¹.

В зв'язку з розгортанням будівельних робіт вже влітку 1930 р. поруч з майбутнім цехом металоконструкцій (ЦМК) збудували каменедробильний завод. Він обслуговував бетонні роботи і будівництва шосе. Розширюються кар'єри, розташовані в Малій-Таранівці, Дружківці, Лоскутівці, звідки на будівництво привозили камінь, пісок, щебінь. Вапно одержували з Краматорського крейдяного кар'єру (близько 1000 т. щомісяця). Але роботи в 1929—1930 рр. розгортались уповільненим темпом. У 1929—1930 рр. будівництво було напівсезонним. Улітку працювали в три зміни, а взимку — в одну. Тільки після постанови Ради праці і оборони (РПО) від 10 квітня 1931 р., коли Краммашбуд був зарахований до особливо ударних будов, було організовано трьохзмінну працю круглий рік. Всього за 1929—1930 рр. в будівництво вкладено 7 млн. крб., з них у 1929 р. — 434 000 крб.²

Всі земляні роботи виконувались ручним способом. Про труднощі перших місяців будівництва розповідає керівник транспортних робіт, старий комуніст, учасник громадянської війни Кроль Федір Кирилович: «Наявні 45 коней були виснажені до краю... Іде така коняка з візком... осіннього бездоріжжя по розбитій колії і враз падає в саму багnistу грязюку. Доводиться возіти піднімати коняку, самому купаючись у грузькій, холодній грязюці»³. Але великий обсяг земляних робіт вимагав інтенсивної щоденної праці.

На початку 1930 р. «Індубуд» командировав до Орловської області свого представника, який завербував на земляні роботи 213 грабарів і купив 150 добрих коней. Грабарі працювали артільно, за старим підрядним способом. Виконроб на своїй ділянці визначав обсяг роботи і вів переговори з артільником. Якщо умови задовольняли артільника, він давав команду починати роботу. Артільник був беззаперечним авторитетом. Його слово — закон. Грошові розрахунки з своїми робітниками керівник артілі вів сам, як правило, в неділю. Не раз деякі артілі за сигналом чимсь незадоволеного керівника протягом якоїсь години кидали будову і виїжджали.

Успадкований від хазяїв-підрядників старого часу, артільний спосіб не відповідав вимогам соціалістичного будівництва, але іншого виходу не було. Не вистачало машин, механізмів, не були до кінця розв'язані питання енерго- і теплопостачання. Все це гальмувало механізацію на початку будівництва заводу. Великі труднощі були і з робочою силою. Тільки за 1930 р. на будівельну площадку прибуло 27 419 чоловік. Більшість з них не мало потрібних спеціальностей, їх доводилось навчати на місці. Не витримуючи труднощів, люди щоденно сотнями йшли з будівництва. Так, за 1930 р. будову покинуло 18 513 чоловік. Причин такої колосальної плинності було багато, але головне — це відсутність житла,

¹ ЦДАНГ, ф. 9205, оп. 1, спр. 3, арк. 21.

² Державний архів Донецької області (ДАДО), ф. 1515, оп. 1, спр. 6, арк. 36—42.

³ «За технический прогресс», 30 липня 1966 р.

погана організація харчування і низька зарплата в перший період, особливо некваліфікованих робітників.

Глибокої осені 1929 р. поруч з майбутнім майданчиком ЦМК виріс брезентовий городок Новобуд з їдальнею, медпунктом, лазнею і магазином. У наметах оселилось понад 3 тис. молодих будівельників, що прибули з усіх кінців країни. Труднощі з житлом — не випадкові обставини. Виявилась недооцінка цієї важливої ділянки будівництва керуючими органами ВРНГ і Краммашбуду. Якщо за 1929—1930 рр. у будівництво промислових об'єктів було вкладено трохи більше 7 млн. крб., то в житлобудування тільки 43 700 крб.¹ Керівництво капітальним будівництвом (ККБ) ухвалило будувати тимчасове житло.

У 1930—1931 рр. виросли барачні селища: Новобуд, Водобуд, Шлакова гора, Крейдяна гора. Почалось будівництво мансардних будинків на 15-й і 17-й ділянках. Вже йшла підготовка до спорудження соцістечка машинобудівельників. «Краматорська правда» писала: «Враховуючи розвиток промисловості Краматорська, уряд намітив будівництво соціалістичного міста. Місце його поки ще не визначено. Є два варіанти: за селом Петрівка і за Шлаковою горою в напрямку до міста Сло-в'янська»².

Проте становище з житлом залишалось ще важким. Адміністрація споруджуваного заводу брала в оренду приватні будинки в Краматорську і близьких околицях. Але робітників прибувало дуже багато, і їм часто по декілька ночей доводилось спати під відкритим небом. Бригадир бетонників, ударник Леонід Краснощоків згадував: «У 1930 р. я розпрощався з колгоспом. 18 чоловік тоді завербували на Краммашбуд з нашого села. Приїхали. Було це 18 травня. Весна, а почувати холодноувато під зорями. 21 травня всі ми, 18 хлопців, спали біля вітряка. Прокинувся я опівночі, холод, місцевість незнайома. Згадав домівку, подумав: чи не вернутися? Але вирішив з другом залишитись. А 16 хлопців поїхали додому»³. Відсутність житла сприяла плинності кадрів, яка доходила до 25%. Кількість житла була різко збільшена тільки в другій половині 1931 р., після постанови ЦК КП(б)У і наказу № 323 ВРНГ УРСР про будівництво соцістечка⁴.

Більшість робітників, що приходили на будівництво, були мало-кваліфікованими або зовсім некваліфікованими, а їм належало створювати важливі будівельні конструкції і монтувати найскладніше устаткування. Величезну ідейно-виховну роботу треба було проробити комуністам, щоб виховати й перевиховати в соціалістичному дусі нові кадри робітників, виходців з села. Селяни ще не пройшли школи великого виробництва, приносили з собою на будівництво пережитки дрібно-буржуазної психології, а це часто приводило до порушення трудової дисципліни, прогулів, плинності, рвацтва і дармоїдства. Перед молоддю партійною організацією Краммашбуду стало завдання забезпечити перемогу пролетарської свідомості над стихійною дрібнобуржуазною анархією.

Першою партійною організацією на території будови був партійний осередок «Індубуду» на чолі з секретарем Романом Мартиновичем Гранкіним, який зумів згуртувати великий колектив ентузіастів Краммашбуду. За звітний період (з жовтня 1929—по жовтень 1930 р.) партосередок поповнили 70 новоприйнятих членів партії з числа кращих робітників і службовців будівництва. В цей же час прибувають у парт-

¹ Поточний архів Новокраматорського машинобудівного заводу.

² «Краматорська правда». 15 лютого 1930 р.

³ Поточний архів НКМЗ ім. В. І. Леніна.

⁴ «Краматорська правда», 10 червня 1931 р., 14 вересня 1931 р.

організацію і комуністи з інших підприємств. Краматорський райком партії для зміцнення партосередку «Індубуду» направляє на будівництво ряд кращих комуністів міста: Романенка А. Г., Германова Н. Е., Конькова В. І., Горбунова Я. І., Сераша І. П., Анісімова І. Е., Гаєнка І. Д. та ін. У зв'язку з ростом парторганізації бюро осередку 19 жовтня виносить ухвалу про створення на будівництві партгруп. До кінця 1930 р. партійна організація об'єднує вже 159 членів і кандидатів партії¹. З переходом Гранкіна Р. М. на іншу роботу, секретарем осередку у жовтні 1930 р. був обраний Сераш І. П., який показав себе гарним будівельником і досвідченим організатором.

З перших же днів роботи молода парторганізація глибоко вникає в потреби будівництва. Всі комуністи ознайомились з Генеральним планом заводу і організували його широке обговорення серед трудящих міста. Парторганізація зразу ж забила тривогу, коли асигнування на будівництво в 1929/30 господарчому році були знижені з 10 млн. крб. (за планом) до 2,85 млн. крб. (з них 0,5 млн. крб. було асигновано на проектні роботи²). Вже на початку 1930 р. бюро осередку слухає звіт адміністрації про результати будівництва за зимовий період 1929/30 років і ставить питання про розвиток соцзмагання на всіх об'єктах будови. Вказується на невисокий процент комуністів серед тих, що змагаються (близько 60%) і виноситься ухвала про 100-процентну участь членів партії в соцзмаганні та ударництві.

У перших числах квітня 1930 р. партосередок «Індубуду» проводить рейд-перевірку підготовки до весняних будівельних робіт, в результаті якого було виявлено чимало серйозних недоліків: забезпечення будівельними матеріалами на 20—25%, проектною документацією на 40% і т. ін. В акті перевірки відзначалось, що «створюється таке становище: там, де є будматеріали, нема креслення, де є креслення, нема будматеріалів»³. Вживаються термінові заходи до виправлення такого становища.

У вересні 1930 р. бюро осередку, оцінюючи стан будівельних робіт Краммашбуду, виявляє причини, що гальмують будівництво, і намічає цілий ряд заходів, здійснення яких забезпечувало б виконання виробничої програми. Восени 1930 р. бюро осередку «Індубуду» проводить велику роботу по залученню робітників до виробничих нарад, які допомагають викривати недоліки в роботі, виявляють внутрішні резерви виробництва, мобілізують робітників на виконання виробничої програми.

Комуністи будівництва взяли активну участь у перевірці умов соцзмагання, було виявлено і розпущено 7 лжеударних бригад, піднято авторитет ударників на виробництві. Внаслідок великої роботи, проведеної партосередком, було укладено 70 нових соцдоговорів, якими було охоплено 56% робітників «Індубуду».

Під безпосереднім керівництвом парторганізації працював комсомольський осередок «Індубуду» — перший комсомольський осередок нового заводу. До початку 1930 р. в чотирьох групах комсомольської організації було 87 членів⁴. Комсомольці гаряче відгукнулись на лєнінський заклик ударників (в січні 1930 р., в шосту річницю смерті В. І. Леніна, ЦК ВЛКСМ і ВЦРПС звернулись до всіх трудящих з закликом стати в ряди стійких борців за виконання виробничих

¹ ПАДО КПУ, ф. 902, оп. 1, спр. 1, арк. 72—73.

² ДАДО, ф. 1515, оп. 1, спр. 6, арк. 34.

³ ПАДО КПУ, ф. 902, оп. 1, спр. 1, арк. 13, 24, 26, 71. ЦДАЖР УРСР, ф. 34, оп. 14, спр. 2290, арк. 21.

⁴ ПАДО КПУ, ф. 902, оп. 1, спр. 1, арк. 29.

програм, за розвиток соцзмагання). Разом з усіма будівельниками комсомольці «Індубуду» активно включились в ударницький рух і соціалістичне змагання, понад 75% комсомольців входять до складу ударних бригад, беруть участь у соцзмаганні. Серед комсомольців немало було і раціоналізаторів, членів раціоналізаторських гуртків (в місті таких гуртків налічувалось 13). В гуртках детально вивчався проект нового заводу, питання технічного нормування, намічались заходи по раціоналізації виробничого процесу свого підприємства. Так, комсомольці впровадили у виробництво ряд раціоналізаторських пропозицій, які дали значний економічний ефект (прилад для шпонковитягування, фарбування деталей та ін.)¹.

До числа перших партійних осередків, що стали основою парторганізації нового заводу, належить невеликий партійний осередок заводу «Шамот», який потім увійшов до складу Краммашбуду. До початку 1930 р. на цьому заводі працювало 130 робітників. Партійна організація мала чотири партгрупи, всього 35 комуністів. Комсомольський осередок об'єднує 16 комсомольців. Восени 1929 р. секретарем парторганізації був обраний молодий комуніст слюсар Ржавський Г. М. Під його керівництвом парторганізація проводить велику ідейно-виховну роботу як серед робітників, так і серед всього населення (у 1929 р. агітколектив підготував 167 бесід, які прослухало 2 500 чоловік)². Комуністи ставлять питання про повну ліквідацію неписьменності і серед робітників, і серед членів їх сімей. Велику роботу серед жінок здійснює молода комуністка (на заводі вона працювала формувальницею) Серова Д. Ф.

Основна маса робітників — це вихідці з села, які все ще тісно зв'язані з ним; робота на заводі для них була тимчасовим «заробітком», який повинен допомогти їм підняти залишене вдома господарство. З цими робітниками проводиться індивідуальна робота. Їх запрошують також на відкриті партзбори, де вивчаються партійні документи (наприклад, 25 червня вивчалися матеріали XI з'їзду КП(б)У³).

Велику увагу партійна організація приділяла розвитку ударництва і соцзмагання. На відкритих партійних зборах приймається лозунг: «Нема комуністів поза рядами ударних бригад!». У липні 1930 р. відкриті партзбори виносять рішення про проведення дня Індустрії (одногolosно приймається зобов'язання відпрацювати один день на користь індустрії). У квітні 1931 р. партосередок заводу «Шамот» увійшов у склад єдиної партійної організації Краммашбуду.

Так, зусиллями комуністів, комсомольців і профспілкової громадськості нарощуються темпи, набувається досвід будівництва унікального заводу-гіганта.

Якщо будівництво в 1929/1930 рр. розвивалось уповільненими темпами, то основний об'єкт будівництва — цех металоконструкцій — був збудований достроково, за одинадцять місяців. І хоч на початку 1931 р. була здана тільки перша черга першого цеху заводу-гіганта, цех вже приступив до виконання промфінплану.

До кінця 1931 року технічна готовність цеху становила тільки 85%, але цех уже випустив 1258 т. металоконструкцій і 38 т. мостових кранів на суму 975 тис. крб.⁴ При повній кошторисній вартості спорудження цеху в 3 млн. крб. випуск його річної продукції дорівнював 1 млн. крб. Це велике досягнення молодого колективу.

¹ ДАДО, ф. 1515, оп. 1, спр. 6, арк. 24.

² ПАДО КПУ, ф. 900, оп. 1, спр. 1, арк. 2, 9, 20; спр. 4, арк. 9, 12—13.

³ Там же, арк. 2, 9, 20.

⁴ ЦДАНГ, ф. 9205, оп. 1, спр. 183, арк. 37.

Ще до пуску першої черги заводу у вересні 1934 р. ЦМК працював повним ходом, виконуючи замовлення не тільки внутрізаводські, по Краммашбуду, але й для інших підприємств Союзу. Так, були виготовлені 8 воріт для шлюзу Дніпровської греблі, замовлення Магнітогорського і Кузнецького заводів¹.

Секретар партосередку «Металобуду» Н. Є. Германов у своїх спогадах пише: «Якщо котельно-механічний цех Старокраматорського заводу, де мені довелося працювати, давав щомісяця близько 200 т металоконструкцій, то полігон «Металобуду» на новому заводі виготовляв 550 т»².

Тільки при спорудженні першої черги заводу належало виготовити і змонтувати 29 тис. т. металоконструкцій. Велику допомогу монтажникам подав інститут Оргметал (Харків), що організував на майданчику Краммашбуду експериментальну лабораторію. Лабораторія переборолала недовір'я монтажників до зварних конструкцій. Нововведення міцно ввійшло в будівельну практику. Понад 50% виготовлених конструкцій були зварними.

Другою технічною новиною було впровадження монтажу укрупненими конструктивними вузлами (іноді від 50 до 100 т у вузлі). Звичайно, розмітку металу для конструкцій робив робітник високої кваліфікації на плиті або спеціальних стелажах. На Краммашбуді такий метод був непридатний. Він вимагав великої кількості досвідчених розмітників і чималих витрат часу. За пропозицією старшого майстра М. М. Голубіна було створено бюро камеральної розмітки, яке розробляло креслення на окремі деталі, по них готували на дебелиму папері шаблони. Таким чином розмітка прискорювалась в десятки раз і була доступна кожному слюсарю. Вперше в Радянському Союзі колективом «Металобуду» були опрацьовані промислові металічні стіни і ліхтарні віконні рами. 24 вересня 1930 р. було розпочато будівництво другого цеху нового заводу — ковальського. Інших промислових об'єктів у 1930 р. не починали³.

Фактично будівництво заводу-гіганту почалося після XVI з'їзду ВКП(б) (1930 р.), який запропонував ЦК зосередити зусилля на розвитку важкої індустрії як основи соціалістичного будівництва⁴.

¹ «СССР на стройке», № 7, 1932 р.

² Поточний архів Новокраматорського машинобудівного заводу.

³ Будівництво Краммашбуду в фактах і цифрах. За редакцією А. В. Мануcharова. Площадка Краммашбуду, 1934, стор. 16.

⁴ «КПСС в резолюциях...», ч. III, стор. 36—38.

**ВИРОБНИЧО-ТЕХНІЧНА ПРОПАГАНДА НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ХАРКОВА В РОКИ ДРУГОЇ П'ЯТИРІЧКИ (1933—1937 РОКИ)**

О. О. Воскресенський, Є. О. Бондарев

Внаслідок виконання першого п'ятирічного плану у Радянському Союзі був побудований фундамент соціалістичної економіки і «СРСР остаточно укріпився на соціалістичному шляху»¹. Значні успіхи в створенні сучасної важкої індустрії — матеріальної бази соціалізму — дали можливість XVII з'їзду партії поставити як основне і вирішальне завдання другої п'ятирічки — завершення технічної реконструкції народного господарства країни. Для якнайшвидшого розв'язання цього завдання й передбачався широкий розвиток виробничо-технічної пропаганди, як вирішального напрямку в боротьбі за освоєння техніки.

В реконструктивний період тією галуззю промисловості, від успіхів якої залежав розвиток всіх інших галузей народного господарства, було машинобудування. І природно, що на прикладі діяльності колективів машинобудівних підприємств (автори в даному випадку використовують матеріал підприємств м. Харкова) можна з найбільшою повнотою простежити напрямки і форми, що застосовувались партійними та громадськими організаціями для посилення технічної пропаганди в розглядуваний період. Тим більше, що в історико-партійній літературі ця тема освітлена недостатньо. Наша стаття доповнює матеріал, раніше опублікований окремими дослідниками по даній темі².

* * *

* *

Керуючись вказівками В. І. Леніна про те, що «виробничу пропаганду треба знов висунути на перший план, посилити і організаційно зміцнити»³, ЦК ВКП(б) ще в початковий період реконструкції прийняв

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. III, видання сьоме, стор. 191. Держполітвидав УРСР, Київ, 1954.

² А. Ф. Сергеева, Е. П. Шаталіна. Робітники Харківщини в боротьбі за завершення технічної реконструкції промисловості в роки другої п'ятирічки (1933—1937 рр.). 3б. ст. під ред. С. М. Королівського «Трудащі Харківщини в боротьбі за побудову комунізму». Харківське обласне видавництво, 1958.

Е. А. Бондарев. Борьба Харьковской партийной организации за производственно-техническое обучение рабочих на предприятиях машиностроительной промышленности (1933—1935 гг.). «Ученые записки Харьковского госуниверситета. Труды опорной кафедры истории КПСС», т. 2, Изд-во ХГУ, Х., 1963, стор. 162—175.

Е. А. Бондарев. Производственно-техническое обучение рабочих на предприятиях машиностроения Харькова в период всенародного социалистического соревнования за досрочное выполнение второй пятилетки (1935—1937 гг.). «Ученые записки Харьковского госуниверситета, труды кафедры истории КПСС», вып. II, Изд-во ХГУ, Х., 1964, стор. 60—69.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 360.

ряд постанов про виробничо-технічну пропаганду: «Про постановку виробничо-технічної пропаганди» (25 травня 1931 р.), «Про технічну пропаганду та її організацію» (5 серпня 1931 р.), «Про реорганізацію НТТ та «Техніка — масам» (19 листопада 1931 р.)¹. У цих постановах відзначалось, що виробничо-технічна пропаганда і особливо видання літератури з технічних знань дуже відстали від загального розмаху індустріалізації країни і технічної реконструкції промисловості. ЦК ВКП(б) визнав доцільним для посилення технічної пропаганди створити при ВРНГ відділ виробничо-технічної пропаганди, а також виділити із складу ОГІЗу Держнауковидав і організувати роботу останнього при ВРНГ СРСР, налагодити видавництво спеціальної технічної газети та науково-технічного журналу, широко практикувати випуск дешевих брошур, які б у популярній формі знайомили з найновішими досягненнями технічної думки (вітчизняної і зарубіжної), та загальнодоступних підручників для підвищення технічного рівня і кваліфікації робітників і службовців. Увага до технічної пропаганди ще більше посилилась після січневого (1933 р.) Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б), в рішеннях якого особливо підкреслювалась необхідність доповнити лозунг нового будівництва лозунгом освоєння нової техніки. В зв'язку з цим докорінно змінюється структура управління техпропагандою на підприємствах, провадиться удосконалення форм і методів її роботи. Якщо до початку 1933 р. на підприємствах існували сектори техпропаганди при заступникові директора підприємства по виробничих нарадах, то згодом вони ліквідувались і справи по керівництву техпропагандою були передані до виробничо-технічних відділів підприємств. Вся відповідальність за стан технічної пропаганди на заводі покладалась на директора підприємства². Опорними базами техпропаганди оголошувались заводські лабораторії, технічний відділ і конструкторське бюро, виробничо-технічні кабінети, техстанції, техбібліотеки, технічна преса. Ця перебудова докорінно змінювала характер техпропаганди, ліквідуючи функціональну замкненість і відкрив від технічного керівництва підприємства, органічно зв'язуючи техпропаганду на заводі з усією системою технічного обслуговування.

Одним із ефективних засобів втягнення в боротьбу за освоєння техніки було створення різних добровільних технічних товариств. З цією метою за рішенням ЦК ВКП(б) ще в листопаді 1930 р. з'явилась безпартійна організація технічної громадськості «За оволодіння технікою» (ЗОТ)³. Але до початку другої п'ятирічки парткоми і профкоми до діяльності цієї організації ставились формально і мало нею займались. Зростання кількості членів її було незначним, робота осередків «ЗОТ» хиріла. Секретаріат ЦК КП(б)У, обговорюючи в вересні 1933 р. це питання, поставив вимоги перед партійними, господарськими та громадськими організаціями звернути увагу на товариство «ЗОТ» і домогтися покращення його роботи⁴.

Виконуючи це рішення, партійні організації за короткий час добилися швидкого зростання осередків «ЗОТ» на підприємствах внаслідок втягнення в його ряди кращих виробничників. Якщо до вересня

¹ «Справочник партийного работника», вып. 8. Партиздат, 1934, стор. 280—283.

² Центральний державний архів Жовтневої революції УРСР (ЦДАЖР УРСР), ф. 806, оп. 2, спр. 927, арк. 4.

³ Центральний державний архів народного господарства СРСР (ЦДАНГ СРСР), ф. 5576, оп. 5, спр. 43, арк. 29.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 220, арк. 8.

1933 р. в цілому на Україні, в тому числі й на харківських підприємствах, організацій «За оволодіння технікою» фактично не існувало¹, то в жовтні 1934 р. по галузі машинобудування України нараховувалось вже 19 146 членів «ЗОТ», в тому числі на Харківському паровозобудівному заводі (ХПЗ) — 1200 чол., Харківському тракторному (ХТЗ) — 500 чол.² В першому ж кварталі 1935 р. по ХПЗ було 3300 членів «ЗОТ»³, на ХТЗ — 940 чол.⁴, на Харківському електромеханічному заводі (ХЕМЗ) — 800 чол.⁵ і т. д.

Основний напрямок в діяльності «ЗОТ» займала пропаганда технічних знань, яка провадилась шляхом організації лекцій, технічних консультацій, техоглядів, конференцій, перекличок, куточків техніки, вироблення методичних вказівок, програм та посібників для масових форм технічного навчання, видання технічної літератури. У практиці діяльності організацій «ЗОТ» застосовувались і такі форми техпропаганди, як технічні суди над браком, дошки браку та різноманітні заохочувальні заходи: преміювання відмінників навчання і виробництва, сприяння у підвищенні кваліфікаційного розряду і у висуванні на керівні посади (бригадир, помічник майстра і т. д.). У вересні 1933 р. ЦВК СРСР затвердив значок «ЗОТ» кращим членам цієї організації, відмінникам навчання, авторам техвидань. За ініціативою робітників та інженерно-технічних працівників м. Калініна, підтриманою газ. «Правда», в тому ж місяці почався рух за відмінне оволодіння технікою і одержання значків «ЗОТ»⁶. Цей рух знайшов широку підтримку в партійних організаціях Харківщини і набув масового розвитку. До початку 1935 р. на харківських машинобудівних підприємствах вже багато членів «ЗОТ» були відмінниками-значкістами. На ХПЗ їх нараховувалось 2049 чол.⁷, на ХТЗ — 529 чол.⁸, на ХЕМЗі — 400⁹, на ХТГЗ — 102 чол.¹⁰. А всього в лютому 1935 р. на головних харківських підприємствах було близько 6 тис. значкістів-зотівців¹¹, що становило понад 10% загальної кількості робітників, зайнятих у машинобудуванні Харкова. Першими значкістами на ХПЗ стали робітники Булаков та Івановський (ковальський цех)¹², на ХЕМЗі — Новогребельська Т. В. — контролер 6 розряду¹³, на ХТГЗ — Журинський¹⁴. Значкісти були не тільки відмінниками в оволодінні технікою, але й передовиками виробництва, як правило, перевиконували виробничі норми, що мало серйозний вплив на виконання виробничих планів підприємствами.

Тоді ж виникли на підприємствах так звані зотівські бригади, які брали на себе зобов'язання боротися за відмінне оволодіння технікою. Таких бригад на ХПЗ в 1935 р. налічувалось 182¹⁵, на ХТЗ —

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 220, арк. 8.

² Там же.

³ Державний архів Харківської обл. (ДАХО), ф. 1455, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

⁴ Там же, спр. 13, арк. 26.

⁵ Там же, спр. 12, арк. 25.

⁶ Газета «Правда», 18 вересня 1933 р.

⁷ ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

⁸ Там же, спр. 13, арк. 25.

⁹ Там же, спр. 12, арк. 25.

¹⁰ Там же, спр. 14, арк. 13.

¹¹ «Харьковский рабочий», 5 лютого 1935 р.

¹² Там же.

¹³ Див. музей ХЕМЗу.

¹⁴ «Харьковский рабочий», 20 січня 1934 р.

¹⁵ ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

18¹, на ХТГЗ — 5². Зотівські бригади, як правило, перевиконували свої завдання. Наприклад, зотівські бригади ХТГЗ виробничі плани виконували на 120—186%³.

Багато членів «ЗОТ» були учасниками різних творчих починань у боротьбі за оволодіння технікою. На ХПЗ, наприклад, 480 кращих членів заводської організації працювали на «верстатах-інструкторах»⁴. Бажання якнайкраще вивчити техніку, а також допомогти освоїти її і іншим робітникам було постійною турботою членів осередків «ЗОТ». Ось що розповідав учасник руху «За оволодіння технікою» на ХЕМЗі (цех великих машин М-3) Іван Іванович Костіков: «Весь час я намагався підвищити свою кваліфікацію, і навіть тепер, коли мені вже 58 років, я вчусь і прошу осередок «ЗОТ» допомогти мені в моєму навчанні»⁵. Підвищуючи свої технічні знання та навички, І. І. Костіков допомагав і іншим робітникам освоїти техніку.

А ось виробниче обличчя зотівців: намотниці ХЕМЗу Красовська М. С. виконувала виробничі завдання на 137,9% і працювала без браку⁶, штампувальниці того ж заводу Боровкова А. І. план виконувала на 120%⁷, слюсар ХТГЗ Скотников М. Д. — на 203%⁸. Всі вони були відмінниками технавчання.

Величезна робота, проведена партійними організаціями по пропаганді технічних знань в розглядуваний період, сприяла різкому підвищенню професійно-технічного рівня всіх робітників виробництва. Це підтверджує той факт, що поряд з інженерами та техніками вже в перші роки другої п'ятирічки з'явилась велика кількість робітників — авторів технічної літератури.

Робітничі автори були одним із кращих способів збирання, систематизації, пропагування, використання та впровадження цінного досвіду боротьби за оволодіння технікою соціалістичного виробництва.

До 1934 р. робітників-авторів на підприємствах Харкова були одиниці. Вони не мали свого організаційного об'єднання і групувались навкруг різних технічних видавництв. У березні 1934 р. в Харкові створена Харківська асоціація робітничої автури (ХАРАТ)⁹. Створення самостійної авторської організації сприяло швидкому зростанню заводських авторських колективів, що можна підтвердити на прикладі ХПЗ. У 1934 р. при заводському парткомітеті з участю представника московських робітничих авторів т. Журкіна відбувся перший заводський зліт робітничих авторів, який і створив заводську авторську організацію. На зльоті були присутні всього 7 чоловік. 29 березня 1935 р. асоціація робітничих авторів ХПЗ відсвяткувала свій річний ювілей¹⁰. За рік асоціація виросла до 100 чол., з них 10 чол. мали друковані роботи (тт. Головченко, Железняк, Поляков, Авражков та ін.)¹¹, техвидавництву здано 12 рукописів, складено 35 договорів на видавництво нових книг. Заводська рада товариства «ЗОТ» асигну-

¹ ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 13, арк. 26.

² Там же, спр. 14, арк. 11.

³ Там же, арк. 13.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 220, арк. 8.

⁵ Там же.

⁶ ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 12, арк. 10.

⁷ Там же, арк. 29.

⁸ Там же, спр. 14, арк. 11.

⁹ ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 7, арк. 5. ХАРАТ працювала в тісному зв'язку і під контролем міжгалузевої ради товариства «ЗОТ». Пізніше (1935 р.) ХАРАТ була реорганізована із асоціації в секцію ради «ЗОТ».

¹⁰ ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 7, арк. 12, «Харьковский рабочий», 3 квітня 1935 р.

¹¹ «Харьковский паровозник», 10 жовтня 1934 р.

вала на розвиток діяльності авторської асоціації в 1934 р. 15 тис. крб., а в 1935 р. — 25 тис. крб. Робітники дістали можливість брати консультації у крупних спеціалістів, переробляти свої рукописи, фотографувати останні для креслень. У плані роботи на 1935 рік асоціація передбачала проведення конференції по обміну досвідом з робітничими авторами інших заводів, дві конференції по книгах своїх авторів, конкурси на кращу технічну книгу, організацію кабінету робітничих авторів та ініціативу скликання зльоту робітничих авторів всіх харківських заводів¹. На ювілейних зборах облідділ науково-технічного видавництва та загальнозаводська рада «ЗОТ» преміювали цінними подарунками кращих авторів — робітників заводу тт. Гоплевського (дизельний відділ), Бидловського (тракторний відділ), Кузьменка, а також інженерів-активістів тт. Чернявського і Калашникова.

В 1934 році були створені авторські робітничі гуртки на ХТЗ, де нараховувалось 16 авторів, на ХЕМЗі — 12 авторів, ХТГЗ — 6 авторів².

Авторські колективи у співробітництві з видавництвом заздалегідь колективно планували по так званому «соціалістичному замовленню» видання технічної літератури робітничими авторами. Так, по «соцзамовленню» на ХПЗ в 1935 р. було закріплено за авторами 47 тем, на ХТЗ — 11 тем, на ХЕМЗі — 13 тем³. За планом робітничого авторства м. Харкова у 1935 р. передбачалось організувати авторський гурток на заводі «Серп і молот», зміцнити авторський гурток на ХЕМЗі, довести кількість робітничих авторів на підприємствах міста до 200 чол., укласти 100 видавничих договорів та видати 60 рукописів, проводити наради по обміну досвідом авторської роботи, організувати разом з клубом «Металіст» (асоціацією авторів ХПЗ) кабінет робітничих авторів⁴.

Велика заслуга осередків «ЗОТ» в організації авторської роботи. Вони виховали людей, здатних стати авторами, забезпечивши їм необхідну методичну та матеріальну допомогу (консультації, друкування, правку, виготовлення фото, креслень), допомагали авторам укласти договір з галузевими видавництвами. Розвиток робітничої автури — одна з форм втягнення робітників у технічну пропаганду.

Пряме відношення до технічної пропаганди на підприємствах мали також добровільні наукові інженерно-технічні товариства (НІТТ) та інженерно-технічні секції (ІТС) — професійні об'єднання, створені за рішенням ВКП(б)⁵. В основу організаційної структури НІТТ і ІТС був покладений галузевий принцип. На території УРСР НІТТ очолювалось Всеукраїнською радою (ВУРНІТТ)⁶, ІТС — Всеукраїнським міжсекційним бюро (ВУМБІТС)⁷. До складу цих організацій поряд з науковими та інженерно-технічними працівниками входили керівні господарські кадри: директори заводів, керівники будівництва, цехів і ін.

ІТС та НІТТ підвищували кваліфікацію своїх членів, розробляли науково-технічні проблеми реконструкції, ставили і розв'язували ряд нових науково-дослідних та науково-технічних завдань⁸. З допомогою ІТС і НІТТ партійні організації активізували діяльність інженерно-технічних працівників на підприємствах, втягуючи їх у техпропаган-

¹ «Харьковский рабочий», 3 квітня 1935 р.

² ДАХО, ф. Р-1455, оп. 1, спр. 7, арк. 43—44.

³ Там же.

⁴ Там же, арк. 3.

⁵ Див. «Справочник партийного работника», вып. 8, М., 1934, стор. 382.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 13, арк. 93.

⁷ Там же, спр. 246, арк. 51.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 13, арк. 93.

ду, в боротьбу за кращі виробничі показники, за удосконалення технологічних робіт.

Харківський інженерно-технічний колектив був ініціатором багатьох цінних починань. Обласне міжсекційне бюро інженерів і техніків (ОМБІТ) створювало на підприємствах при бюро ІТС та осередках НІТТ пости другої п'ятирічки, які розробляли і популяризували проблеми другої п'ятирічки, узгоджували творчу роботу науково-технічних працівників і виробництва¹.

У вересні 1933 р. ОМБІТ і міськком комсомолу провели загально-міський (м. Харків) зліт комсомольсько-інженерного активу з питань участі інженерно-технічних працівників у пропаганді технічних знань і підвищенні кваліфікації робітників, який прийняв звернення до комсомольців, інженерів і техніків України². Згодом Всеукраїнське міжсекційне бюро для пошкваллення роботи по проведенню громадсько-технічного екзамена рекомендувало всім організаціям інженерно-технічних працівників за прикладом м. Харкова проводити разом з комсомолом зльоти комсомольського та інженерно-технічного активу³.

ІТС та НІТТ широко практикували організацію різних конкурсів, оглядів, які сприяли посиленню техпропаганди. В період конкурсів зростала кількість прочитаних лекцій на технічні теми, організовувались радіолекторії (ХТЗ, ХПЗ), підвищувалась увага інженерно-технічних працівників до раціоналізаторської та винахідницької роботи.

Набирає розповсюдження в цей період і така форма втягнення, залучення інженерно-технічних та інших працівників виробництва до боротьби за пропаганду технічних знань та підвищення кваліфікації, як випуск так званих технічних позик⁴. Так, наприклад, на ХЕМЗі була випущена перша позика підвищення кваліфікації робітників та інженерно-технічних працівників 1 грудня 1933 року⁵. Облігації позики друкувались типографським способом за підписом голови ЗЗБІТС (загальнозаводське бюро ІТС) та відповідального секретаря і розповсюджувались в межах заводу. Такі позики випускались і на інших підприємствах.

Партійні організації спрямовували діяльність ІТС та НІТТ через комуністів — членів даних товариств. Комуністи серед інженерно-технічного персоналу вже на початку другої п'ятирічки становили значну кількість. Так, з 21 517 ІТП Харкова (1933 р.) членів та кандидатів партії нараховувалось 6719 чол.⁶ Партійні та громадські організації драгнули якнайбільше ІТП втягнути в громадсько-корисну роботу і добивались при цьому позитивних наслідків. Наприклад, у 1933 р. 46% всього складу інженерно-технічного персоналу займались збором та реалізацією раціоналізаторських пропозицій, розповсюдженням технічних позик, брали участь у технавчанні робітників. Бесіди, доповіді, лекції в техгуртках і консультпунктах провадили 2314 інженерів і техніків, в учбових комбінатах підприємств та інших учбових закладах викладацьку роботу виконували 585 чол. У проробленні зустрічного та змінно-зустрічного промфінплану в 1933 р. взяло участь близько 97% ІТП⁷.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 2, спр. 20, арк. 16.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 246, арк. 142—144.

³ Там же, арк. 51.

⁴ Там же, спр. 256, арк. 10.

⁵ Там же, оп. 4, спр. 468, арк. 8—10.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 256, арк. 9—10.

⁷ Там же.

Для втягнення ІТП в техпропаганду партійні та громадські організації застосовували різні методи заохочення. У 1933 р. було премійовано 463 чол. ІТП, висунуто на керівні посади 286 чол., нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу 37 інженерів і техніків¹.

Так, за вміле керівництво оволодінням технікою був нагороджений орденом Леніна директор заводу (колишній начальник будівництва) Свистунов П. І.; завідуючий збірним відділенням монтажно-збірного цеху Коротков М. А. теж був удостоєний ордена Леніна; цим же орденом Радянський Уряд нагородив і технічного директора заводу, колишнього головного інженера будівництва Брускіна А. Д. за вмілу організацію робіт по будівництву і за технічне керівництво освоєнням технологічних процесів². Орден Леніна одержав і директор ХПЗ Бондаренко І. П. (до грудня 1933 р. працював головним інженером заводу)³ та інші.

Партійні та профспілкові організації турбувалися, щоб для роботи наукових та інженерно-технічних товариств були створені відповідні матеріально-технічні умови. Секретаріат ВУРПС⁴ 2 лютого 1933 р. прийняв рішення про необхідність створення Будинку техніки у Харкові⁵, відкриття якого (1933 р.) відіграло важливу роль у розвитку технічної та наукової думки, у пропаганді технічних знань⁶. 15 серпня 1933 р. всім підприємствам Харкова було відправлено відношення за підписом уповноваженого Наркомату важкої промисловості по УРСР Д. І. Петровського, в якому рекомендувалось вступити юридичними членами БІТПу⁷.

Нижче наведена таблиця, що показує зростання активу членів і відвідувачів БІТПу⁸.

Роки	Всього членів	Актив	Кількість середньодобових відвідувань
Грудень 1934	2 100 чол.	Близько 100 чол.	60—70
Жовтень 1935	5 875 чол.	150 чол.	214
1936	Близько 10 000 чол.	Понад 200 чол.	300

Однак розгортання діяльності БІТПу стримувалось тим, що не було відповідного приміщення. Обком партії, йдучи назустріч ІТП міста, підтримав клопотання облради профспілок і БІТПу в 1936 р. було передано приміщення польського клубу (вул. Гоголя) з театральним залом на 600 місць⁹. Таким чином БІТП дістав більш широкі можливості для проведення технічної пропаганди. Тут читались спеціальні лекції, організовувались технічні конференції, вечори, вікторини з питань науки і техніки, працювали різні технічні гуртки, семі-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 256, арк. 10.

² Там же, спр. 482, арк. 10.

³ ДАХО, ф. 1354, оп. 7, спр. 444, арк. 8—9.

⁴ Всеукраїнська Рада професійних спілок.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 13, арк. 96.

⁶ Очоловало БІТП (будинок інженерно-технічних працівників) правління у складі голови т. Шибакіна (див. газ. «Харьковский рабочий», 8 січня 1935 р.), членів правління Берменсона, Бунякіна, Гельфгата, Перельмана, Погибка (див. ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 894, арк. 84).

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 2, спр. 77, арк. 215.

⁸ Таблиця складена за матеріалами ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 477, арк. 46, 49—52, 104, 124; спр. 894, арк. 83—85.

⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 894, арк. 83; спр. 973, арк. 8.

нари, провадилась робота по марксистсько-ленінському вихованню інженерно-технічного персоналу. БІТП підтримував тісні зв'язки з підприємствами, організовував виставки щодо якості продукції, створював і демонстрував макети агрегатів, верстатів, технологічних процесів, які були наочними посібниками при підвищенні технічних знань ІТП. БІТП був центром мобілізації науково-технічної громадськості в боротьбі за пропаганду технічних знань, сприяв розповсюдженню передового досвіду і найновіших досягнень науки і техніки.

У виробничо-технічній пропаганді особливе місце належить пресі. Преса пропагувала найближчі і перспективні завдання, вказувала можливі шляхи їх виконання, часто була організатором багатьох корисних починань у загальному русі за освоєння техніки.

Про те, якого великого значення надавав В. І. Ленін пресі в організації виробничої пропаганди, свідчить його вказівка по цьому питанню редакціям газет «Правда» та «Известия». «Керівні газети, «Известия» і «Правда» в першу чергу, повинні: а) зменшити місце, приділюване політиці, збільшити відділ виробничої пропаганди; б) впливати на всю роботу партії і радянських установ у розумінні більшого приділення сил виробничій пропаганді; в) старатися систематично поставити справу виробничої пропаганди в загальнодержавному розмірі, виробляти широкі заходи її розвитку, поліпшення і особливо перевірки її реальних, здійснюваних на ділі, успіхів»¹.

Згідно з вказівкою В. І. Леніна, в центрі уваги преси в роки другої п'ятирічки були питання боротьби за освоєння техніки. Прикладом для всіх видань була газета «Правда». Багато місця відводили пропаганді технічних знань центральні газети «Техніка», «За социалистическую индустриализацию», «За советское станкостроение», журналі «За овладение техникой», «Техника — молодежи».

На Україні у 1933 р. видавалось 426 газет, тираж яких досягав 4 млн. екземплярів, 856 заводських багатотиражок (не включаючи політвіддільських при МТС), 5200 назв книг². У Харкові видавались газети «Комуніст», «Пролетарий», «Харьковский рабочий», «Соціалістична Харківщина» і ряд журналів. Тільки ВУРНІТТ (Всеукраїнська рада наукового інженерно-технічного товариства), що містилась у Харкові, випускала 5 технічних видань масовим тиражем³. У них висвітлювались досягнення науки і техніки, публікувались різні матеріали з питань розвитку техніки.

Особливо активний вплив на виробництво мали заводські багатотиражки. На початку 1934 р. на заводах Харкова видавалась 121 щоденна багатотиражна газета, 1500 стінних газет⁴. На ХТЗ, наприклад, раз у 10 днів видавалась загальнозаводська щоденна газета «Темп» (редактор т. Літвін) з додатком на німецькій і англійській мовах для іноземних спеціалістів і робітників⁵, 10 щоденних цехових («Зуборез» — тракторний цех, «Искра» — інструментальний цех, «Стружка» — деревообробний цех та ін.), 3 — триденні, 12 — п'ятиденних і 121 декада⁶. Друкувались також і спеціальні технічні видання. ІТП випускали масову технічну газету «За освоєння техніки», в 1934 р. вони почали випускати «Бюллетень аннотаций,

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 360.

² «Пролетарий», 2 грудня 1933 р., стор. 2.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 13, арк. 96.

⁴ «Комуніст», 14 січня 1934 р.

⁵ «Темп», 15 травня 1933 р.

⁶ «Темп», 5 травня 1933 р.

статей советской и иностранной периодики» (друкувався на склографі в 200 екземплярах), видавали збірник науково-дослідних та виробничо-технічних робіт ХТЗ¹.

На заводі «Серп і молот» видавались щоденна загальнозаводська багатотиражка «Молотарка» (редактор т. Клейман), стінгазети ливарного цеху «Вагранка», ковальського цеху «Молот», вагонного цеху «Темп», столярного цеху «Живой поток»² та ряд інших.

Діяльність преси спрямовувалась і контролювалась партійними комітетами. Вони затверджували видання, склад редакцій, плани, періодично заслуховували звіти. Преса тісно пов'язувала свою роботу з діяльністю громадських організацій (комсомолом, профспілковими, різними добровільними технічними товариствами). В пресі активно співробітничали інженерно-технічні працівники, службовці.

В загальному поході за освоєння техніки і нових виробництв заводська преса була особливо активною. Багато заводських газет організовували різні конкурси, виступаючи в ролі арбітрів, коли підбивалися підсумки цих конкурсів, висуvalи нові форми змагання, підтримували нові форми боротьби за оволодіння технікою, за підвищення культурно-технічного рівня працівників підприємств. На сторінках газет публікувались приблизні вимоги програм, пам'ятки технімуму по спеціальностях, хід роботи технічних гуртків, курсів, тематичних гуртків. На допомогу освоюючим техніку публікувались консультації, поради і рекомендації спеціалістів, досвідчених робітників про найкращі методи вивчення і освоєння техніки. Деякі газети видавали спеціальні додатки для вивчаючих техніку, випускали листівки-заклики, що поширювали хороший досвід освоєння техніки.

Преса багато місця відводила на своїх сторінках старим кадровим спеціалістам, які передавали нагромаджений досвід. Обміну досвідом роботи старих кадрів інколи відводили цілі сторінки. Так, весь номер газети «Молотарка» (багатотиражка заводу «Серп і молот») від 12 вересня 1934 р. був присвячений кадровикам заводу³. Відкривався номер газети передовою статтею «Старим робітникам-ударникам — пошана і повага». В цій статті розповідалось про довгорічну роботу І. В. Кутакова на виробництві, про досвід старих кадровиків заводу Макарова І. П., Столярова Г. П., Яковлева М. І., Васильєва та ін.

За рішенням партійних комітетів, за прикладом центральної преси обласні газети і багатотиражки заводів відкривали «Червоні дошки» змагання і «Дошки пошани»⁴, куди заносились кращі колективи виробничих ділянок і ударники підприємств. З появою новаторського руху преса не тільки активно включилась в пропаганду досягнень його зачинателів, але й взяла участь у підтримці і організації цього руху. Так, редколегії заводських газет м. Харкова з допомогою партійних організацій здійснюють ряд заходів організаційного порядку щодо розвитку цієї форми змагання: проводять наради редколегій цехових і стінних газет разом з агітаторами і робкорами з питань розвитку новаторського руху, наради ІТС і начальників цехів, залучають стахановців до складу редколегій і т. д. Редколегія «Молотарки» (багатотиражка заводу «Серп і молот») 15 жовтня 1935 р. провела нараду начальників цехів та ІТП з питань стахановського руху⁵.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, спр. 770, арк. 27.

² «Молотарка», 9 грудня 1935 р.

³ «Молотарка», 12 вересня 1934 р.

⁴ «Молотарка», 27 квітня 1934 р.

⁵ «Молотарка», 16 жовтня 1935 р., стор. 4.

5 грудня 1935 р. редакції газети «Соціалістична Харківщина» та багатотиражки заводу ХТЗ «Темп» організували заводську нараду редакторів газет і стінгазет, що обговорила питання про участь заводської преси ХТЗ в розвитку стахановського руху¹. Таку роботу провадили і редакції багатотиражок інших машинобудівних заводів. Деякі газети, наприклад, «Генератор» (ХЕМЗ)², «Молотарка» («Серп і молот»)³ відкрили спеціальні рубрики «Стахановські рекорди». Під цією рубрикою публікувались найкращі досягнення новаторів заводу, висвітлювався їх досвід. Редакція газети «Генератор» (ХЕМЗ) разом з ЗЗБІТС (загальнозаводське бюро інженерно-технічних секцій) організувала на сторінках газети «Заочне навчання стахановців»⁴. ЗЗБІТС підбирало декілька товаришів із інженерно-технічного персоналу, які систематично виступали на сторінках газети з статтями на технічні теми, організовували виступи новаторів, які ділились досвідом своєї роботи. Опублікований матеріал, за рішенням бюро ІТП, в обов'язковому порядку потім пророблювався на виробничих ділянках.

Широка пропаганда пресою технічних знань, досягнень передовиків виробництва сприяла загальному підвищенню професійно-технічного рівня робітників підприємств і зростанню обсягу виробництва.

Крім перелічених форм і засобів техпропаганди, партійні та громадські організації і органи техпропаганди підприємств практикували у своїй діяльності і багато інших, зокрема проведення виробничо-технічних конференцій, зльоти спеціалістів по галузях виробництва (зварювальників, інструментальників і ін.), взаємний обмін делегаціями між підприємствами, організацію екскурсій, міжзаводські переключки та ін.

Технічна пропаганда на підприємствах у роки другої п'ятирічки відіграла велику роль у боротьбі за розв'язання питань технічної реконструкції. Технічні лекції, бесіди, консультації, друковані видання, в тому числі й стінні, місцеві радіолекторії для передачі виступів на технічні теми, робітниче авторство і багато інших форм технічної пропаганди надалі ефективно використовувались партійними і громадськими організаціями у практиці соціалістичного будівництва. Деякі ж, такі як випуск позик підвищення технікваліфікації, організація профбоїв та інші, не виправдували себе і необхідність в їх використанні відпала.

¹ «Темп», 5 грудня 1935 р., стор. 4.

² «Генератор», 22 жовтня 1937 р.

³ «Молотарка», 17 грудня 1935 р.

⁴ «Генератор», 13 січня 1936 р.

КОМСОМОЛ ХАРКІВЩИНИ НА ПОЧАТКУ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

(червень—жовтень 1941 року)

Е. В. Нікішов

Вірним помічником партії в боротьбі за щастя народу, за торжество соціалізму і комунізму завжди був ленінський комсомол, складовою частиною якого є Харківська комсомольська організація. Напередодні Великої Вітчизняної війни до її складу входило 1 156 619 молодих патріотів, які об'єднувались в 4492 первинні комсомольські організації¹. Молодь Харківщини брала активну участь в соціалістичному будівництві, віддаючи цій важливій справі всі свої знання і сили. На спорудженні Харківського тракторного заводу влітку 1930 р. працювало 1000 юнаків та дівчат, що прийшли сюди по комсомольських путівках². На Харківському турбінному заводі половину всіх будівельників становили комсомольці. На відбудові шахт Донбасу працювало 1656 юнаків³.

Комсомольці допомагали соціалістичній перебудові сільського господарства. Тільки в 1933 р. було підготовлено для роботи на селі 10 181 тракторист та створено 2022 агротехнічних гуртки, де навчалось 10 700 комсомольців⁴.

З початком війни комсомольські організації перебудували свою роботу на військовий лад згідно з Постановою ЦК ВЛКСМ від 23 червня 1941 р. «Про заходи по військовій роботі в комсомолі». 22 червня 1941 р. на об'єднаному засіданні бюро обласного і міського комітетів партії з участю секретарів районних комітетів, партійного активу міста та області було прийнято рішення про перехід на військове становище, надання максимальної допомоги Радянським збройним силам.

Уже в перші дні війни на фронт пішло 86 000 комсомольців, з Харкова — 44 000 чоловік⁵. Харків — великий індустріальний центр Радянської України — швидко перетворився в одну із основних баз постачання Червоної Армії.

Харківський паровозний завод, не знижуючи темпів ремонтування паровозів для Південно-Західного фронту, виготовив сім бронепоездів. Одночасно було налагоджено серійне виробництво стодвадцятидвохміліметрових снарядів та деталей до важких мінометів М-13. Харків-

¹ Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область, Київ, 1967, стор. 44.

² Зб. «Комсомол Харківщини», Харків, 1958, стор. 79.

³ Там же, стор. 90.

⁴ Там же, стор. 94.

⁵ П. Тронько. В боях за Вітчизну. Київ, 1959, стор. 12.

ський електромеханічний завод розпочав виробництво глибинних бомб. Уже в липні 1941 р. завод виготовив їх 31 000, а в серпні—42 000 штук. До початку евакуації на фронт було відправлено 135 000 різних снарядів та багато деталей танків.

Велетні індустрії — тракторний, електромеханічний та «Серп і молот» — за добу виготовляли 250 000 авіабомб, 7000 снарядів, 500 ракетно-осколкових снарядів, танкетки, мотоцикли та інше військове спорядження.

Лікero-горілчаний завод виробляв запалювальну суміш для боротьби з ворожими танками. З початку серпня він давав по 20 000 пляшок за зміну¹.

За рішенням міськкому КП(б)У від 14 липня 1941 р. в Харкові створюється корпус народного ополчення у складі 9 дивізій². Командиром корпусу було призначено голову міського виконавчого комітету депутатів трудящих А. Г. Селіванова, а комісаром—секретаря міськкому КП(б)У А. А. Єпішева.

Бойова підготовка бійців проводилась по програмі, складеній Харківським міськкомом партії. На 19 серпня 1941 р. по м. Харкову записались в ополчення 85 437 чоловік, серед яких — 17 193 комуністи та 11 080 комсомольців³. У зв'язку з наближенням фронту частини народного ополчення та винищувальні батальйони були переведені на казармене становище.

Ворог часто бомбардував Харків, намагаючись зірвати забезпечення фронту та зчинити паніку серед населення. Для боротьби з пожежами бюро Харківського обласного комітету партії постановою від 14 липня 1941 р. вирішило створити в місті комсомольський протипожежний полк. Молоді патріоти з цього полку чергували на дахах будинків, знешкоджували ворожі бомби, допомагали населенню вести боротьбу з пожежами, своєчасно попереджали про напади ворожої авіації. Їх діяльність була однією з важливих ділянок протиповітряної оборони міста.

4 серпня 1941 р. Харківський обком КП(б)У спеціальним рішенням схвалив ініціативу комсомольців області — створити комсомольські загони винищувачів танків і зобов'язав райкоми партії подавати всебічну допомогу в доборі бійців та командирів цих загонів⁴. Протягом місяця було створено 404 таких загони, куди ввійшло 8080 комсомольців⁵. Серед них була і майбутній Герой Радянського Союзу Люба Земська.

Одночасно для боротьби з ворожим десантом та диверсантами в області було організовано 45 винищувальних батальйонів загальною чисельністю 8700 чоловік і 1500 загонів та допоміжних груп у складі 24 500 чоловік⁶.

Винищувальні батальйони бились з ворогом під Богодуховом, Люботином, Харковом, а потім більшість бійців вступило до лав діючої армії та до партизанських груп. Перший та другий партизанські загони харків'ян під командою П. І. Пашкова та К. І. Шатихіна у серпні 1941 р. воювали під Києвом, захищаючи столицю Радянської України.

¹ Отчет о деятельности подпольных организаций и о партизанском движении в Харьковской области в период Великой Отечественной войны (окт. 1941 — авг. 1943), Харьков, 1945, стор. 19.

² Парт. архів Харк. обкому, ф. 69, оп. 1, спр. 410, арк. 203—205.

³ «В боях за Харківщину», зб. спогадів, Харків, 1963, стор. 24.

⁴ ПАХО, ф. 2, оп. 1, спр. 573, арк. 154—155.

⁵ Там же, спр. 580, арк. 11.

⁶ Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 8, спр. 105, арк. 1—6.

Перший бій вони дали ворогові в районі урядового санаторію «Ворзель». Бійці мужньо відбивали одну атаку за другою. Коли від вибуху гранати загинув кулеметник, товариша замінив комсомолец, студент інженерно-будівельного інституту Сергій Шитов. Кулемет зустрів ворога таким нищівним вогнем, що атака захлинулася. У боях партизани зазнали тяжких втрат. Загинув комісар другого партизанського загону А. І. Брауде, був тяжко поранений командир цього загону К. І. Шатихін. Смертю хоробрих загинуло 40 молодих харків'ян, але завдання загін виконав¹. Увага противника була відвернута, 28 горнострілецька дивізія вийшла з оточення.

Тим часом становище під Києвом ускладнювалось. Обидва заго-ни були перекинуті в район Броварів, щоб прикривати евакуацію столиці України. Партизани билися до останнього патрона, а потім рештки загонів, розбившись на групи по 2—3 чоловіка, вирвалися з оточення.

У липні 1941 р. прийняв бойове хрещення студентський батальйон, сформований із молоді харківських вузів. На жаль, його бойовий шлях до цього часу не досліджено².

Внаслідок війни склалося напружене становище в народному господарстві. Не вистачало техніки, кваліфікованої робочої сили. Тоді на виробництво прийшли жінки, підлітки, пенсіонери. Вони швидко опанували виробничу техніку і добились високих показників у роботі.

Учні 33-ої середньої школи м. Харкова звернулись з закликом до молоді вступати до ремісничих шкіл та готувати себе до праці на виробництві. У своєму зверненні вони писали: «У багатьох із нас пішли на фронт батьки і брати. Ми вирішили зайняти їх місця на виробництві і тому вступаємо до ремісничих шкіл. Тут ми навчимося токарній та слюсарній справі, одержимо кваліфікацію і в тилу будемо кувати перемогу над ворогом»³.

Молодь швидко відгукнулася на цей заклик. Учениця 9-го класу 113-ої середньої школи м. Харкова В. Зеленська швидко оволоділа професією токаря. Працюючи на Харківському тракторному заводі, на двох верстатах одночасно, вона виготовляла за зміну 580 деталей при нормі 420⁴. Дівчата Галина Лихолат та Настя Сосонна, ставши робітницями заводу ім. Комінтерну, на формувальному верстаті виконували норму на 180%⁵.

В суворі роки Великої Вітчизняної війни трудівники тилу розгорнули могутнє соціалістичне змагання під гаслом: «Працювати за себе і за товариша на фронті». На початку липня 1941 р. в Харкові та області почався рух двухсотників, який очолили 2000 комсомольців заводу ім. Комінтерна⁶. Форми трудової допомоги фронту були різноманітними. Комсомольці ХТЗ організували шефство над конвейером, створили «легку кавалерію» по перевірці якості продукції, збирали металолом. Слюсарі-монтажники електромеханічного заводу юнаки Гуляев та Пензев по шість діб не виходили з території заводу, поки не справились із завданням для фронту⁷. Комсомолец Іван Ключник з цього ж заводу, замінивши товариша, який пішов на фронт, викону-

¹ «Красное знамя», орган Харьковського обкома КП України, 12, 16, 20 лютого 1966 р.

² О. Гончар. Людина і зброя, Київ, 1960.

³ «Советская Украина», 29 липня 1941 р.

⁴ «Красное знамя», орган Харьковського обкома КП України, 3 липня 1941 р.

⁵ Зб. «Комсомол Харківщини», стор. 145.

⁶ Там же, стор. 143.

⁷ Там же, стор. 142.

вав норму на 405%¹. Робітникам ХЕМЗу допомагали студенти електротехнічного інституту, а на заводі ім. Комінтерну працювали студенти інституту залізничного транспорту. Робітники ХТЗ за прикладом комсомольців виконували виробничі завдання на 500%².

Вперше біля ковальських горнів з'явилися дівчата. На ХТЗ за почином Катерини Пиреевої, Марії Маслієвої та Ганни Тимошенко були створені жіночі бригади ковалів³.

Залізничники Південної залізниці доклали всіх зусиль, щоб своєчасно доставляти військові вантажі. Одного разу, коли ешелон рухався на фронт, розійшлися колосники в паровозній топці. Відправити паровоз у депо для ремонту не можна було, бо вантаж терміново потрібен на фронті. Тоді комсомолец С. Мелашенко, одягнувши ватянку та облившись водою, поліз до розжареної топки. Втрачаючи свідомість від нестерпної спеки, за півгодини відважний юнак усунув аварію. Ешелон точно по графіку прибув до місця призначення.

Важливою формою допомоги фронту було своєчасне збирання врожаю. Не дати ворогові жодного кілограма зерна, швидко і без втрат зібрати врожай — таким було почесне завдання, поставлене перед трудівниками міста і села партією і урядом. Трудящі Харківщини, переборюючи великі труднощі, наполегливо працювали на полях області. Жінки, підлітки, діти заміняли тих, хто пішов на фронт.

Комсомольці-комбайнери Барвінківського району Харківської області Федоров та Чередніченко щодня виконували норму на 250%⁴. З перших днів війни 2500 жінок почали вивчати трактор. Вони швидко опанували цю машину та виконували по півтори-дві норми за зміну⁵.

У липні 1941 р. 8200 студентів з Харкова, показуючи зразки трудового героїзму, допомагали колгоспникам збирати урожай⁶.

Дуже важливою була проблема кадрів для сільського господарства. І тут молодь прийшла на допомогу колгоспному селу. Харківський сільськогосподарський інститут та інститут механізації сільськогосподарства підготували та направили у Вовчанський район 290 трактористів та комбайнерів⁷. Всього по області на 27 липня 1941 р. було підготовлено з числа молоді 2208 таких спеціалістів⁸.

Завдяки допомозі трудящих міста, більша частина хліба і худоби була своєчасно вивезена в тил. Те, що залишилось, було роздано колгоспникам, робітникам радгоспів, МТС та іншим.

Як і по всій країні, на території області в ці напружені місяці провадились комсомольсько-молодіжні недільники. 17 серпня 1941 р. на Всесоюзному молодіжному недільнику працювало 9 млн. юнаків та дівчат. Вони заробили 44 млн. крб., 2 млн. трудовнів і передали їх у фонд оборони⁹. В цей день комсомольці Південної залізниці зібрали 1500 т металолому, відремонтували 23 паровози, 10 вагонів, відвантажили 221 т металолому, замінили на полотні багато шпал та рельсів¹⁰. 9 вересня 1941 р. на недільнику молоді працювало близько 40 000 чоловік. Результат їхньої праці — 4 млн. крб. поступило до фонду оборони¹¹.

З великим піднесенням молодь Харківщини, як і всі радянські лю-

¹ Зб. «Комсомол Харківщини», стор. 142.

² «Красное знамя», орган Харьк. обкома КП України, 3 липня 1941 р.

³ «Комсомольская правда», 1 серпня 1941 р.

⁴ Зб. «Комсомол Харківщини», Харків, 1958, стор. 145.

⁵ Партійний архів Харківського обкому, ф. 69, оп. 2, спр. 463, арк. 48.

⁶ «Красное знамя», 28 липня 1941 р.

⁷ Зб. «Комсомол Харківщини», Харків, 1958, стор. 144.

⁸ Там же.

⁹ П. Тронько. В боях за Вітчизну, Київ, 1959, стор. 19.

¹⁰ «Красное знамя», орган Харьк. обкома КП України, 19 серпня 1941 р.

¹¹ Зб. «Комсомол Харківщини», Харків, 1958, стор. 145.

ди, збирала кошти в фонд оборони. Комсомольці ХТЗ передали до цього фонду всі наявні облігації, робітники Ізюмського паровозоремонтного заводу на 24 000 крб¹. А всього до середини серпня 1941 р. надійшло від трудящих міста та області в Харківський філіал Держбанку 10 млрд. крб.²

Полум'яний патріотизм радянської молоді проявлявся і в інших формах. Так, комсомольці Куп'янського району стали ініціаторами допомоги військовому комісаріату у проведенні мобілізації військовозобов'язаних. Студенти Харківського вчительського інституту та сільськогосподарського технікуму створили спеціальні агітбригади по проведенню серед мобілізованих політмасової роботи. Комсомольці Харківського сільського району зібрали 50 000 крб. і на ці кошти обладнали госпіталь на 250 ліжок³. Молодь Вільховатського району до 24-ої річниці Великого Жовтня зібрала і відправила на фронт 11 000 яєць, 3 т м'яса, 25 000 індивідуальних посилок, обладнала своїми силами три госпіталі⁴. Набрав широкого розмаху рух донорів. Тільки за приблизними підрахунками автора донорами були 323 комсомольці⁵.

У відповідь на заклик Харківського міського комітету КП(б)У про необхідність організації курсів медсестер понад тисячу дівчат-комсомолок опанували цю справу та подавали кваліфіковану допомогу пораненим бійцям у госпіталях та лікарнях. Уже в липні 1941 р. на території міста та області був 41 госпіталь на 20 000 ліжок⁶. Крім того, при кожній медичній дільниці створювались санітарні пости та санітарні дружини для допомоги пораненим і населенню. Комсомольці і тут виявили свій патріотизм та безмежну відданість соціалістичній Батьківщині.

Зважаючи на небезпеку окупації німецько-фашистськими військами, партійні, комсомольські та радянські організації заздалегідь приступили до евакуації промислового устаткування. Комсомольські бригади демонтували верстати та допомагали їх вантажити на платформи, евакуювали населення. У вересні 1941 року за рішенням Радянського уряду провадилась планомірна евакуація 100 000 жінок та дітей з м. Харкова⁷.

Евакуйовані відправлялись у Казахстан, Саратовську та Сталінградську області. Всього з 2 вересня по 20 жовтня 1941 р. відправлено на схід 320 ешелонів заводського устаткування, 275 ешелонів з людьми, 56 санітарних поїздів⁸. До 22 жовтня 1941 р. весь рухомий склад Південної залізниці вийшов за межі області. Провадилась також планомірна евакуація тракторів, комбайнів та іншого сільськогосподарського реманенту.

Разом з тим почалась організація партійно-комсомольського підпілля та формування партизанських загонів. Комсомольське підпілля створювалось на тих же засадах, що і партійне. Добровільність та суворя перевірка всіх якостей майбутнього підпільника — ось та основа, на якій виникали підпільні організації. Для допомоги підпільникам були відкриті спеціальні короткотермінові курси, де люди опановували різноманітні форми роботи у ворожому тилу, діставали адреси явок та домовлялись про зв'язки з Великою Землею.

¹ «В боях за Харків», зб. спогадів, стор. 76.

² «Советская Украина», 20 серпня 1941 р.

³ Парт. архів Харк. обкому, ф. 14, оп. 1, спр. 129, арк. 149.

⁴ ПАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 129; арк. 211, 149—151.

⁵ «Красное знамя», 1 жовтня 1941 р.

⁶ «Грудящі Харківщини у Великій Вітчизняній війні», Харків, 1960, стор. 29.

⁷ Там же.

⁸ Там же.

На початку жовтня 1941 року був створений Харківський підпільний обком ЛКСМУ у складі першого секретаря О. Г. Зубарева, другого секретаря П. А. Глуценка та члена обкому Г. А. Нікітіної.

Для роботи в тилу ворога було залишено також 23 підпільних райкоми та 56 первинних комсомольських організацій — загальною кількістю 180 чоловік. Крім того, 194 комсомольці одержали самостійне завдання. Сотні молодих патріотів вступили до партизанських загонів¹.

З заходу насувались ворожі війська. На будівництво фортифікаційних укріплень виходило щоденно 350 000 харків'ян, серед яких було 23 682 чол. молоді². На лінії Перещепино—Полтава швидкими темпами рились протитанкові рови. Другий пояс оборони створювався в районі Мерефа—Жихар. Тут окопи були з двома рядами дротяних загорож, споруджувались протитанкові надовби. Промисловість м. Харкова подавала велику допомогу у будівництві фортифікаційних споруд. Заводи Орджонікідзевського району м. Харкова виготовляли 2000 металевих іжаків³.

Ополченці ХТЗ вирішили використати як постійні вогневі точки трактори, обшили їх залізом та установили на них протитанкові гармати. Комсомольці Харківщини допомагали також і іншим областям будувати укріплення.

У серпні 1941 р. 2000 комсомольців Куп'янського району виїхали на оборонні роботи в Шалигінський район Чернігівської області, де працювали 15 діб, а потім перейшли на ст. Тьоткіно Сумської області. 100 000 харків'ян будували укріплення в Сумській, Дніпропетровській та Полтавській областях⁴. Всього в цей тривожний час молодь відробила 2,5 млн. людино-днів, підняла та перемістила 2 млн. куб. м землі; побудувала сотні кілометрів шосейних шляхів та залізниць⁵.

Місто було оточене двома, а місцями і трьома, лініями протитанкових ровів та фортифікаційних споруд загальною довжиною 300 км. Було вирито 280 км ескарпів, побудовано 24 000 дотів, 350 км дротяних загорож⁶.

З 20 жовтня 1941 р. розпочалися бої безпосередньо за м. Харків. Ворог зазнав значних втрат. Все ж 24 жовтня 1941 р. наші війська були змушені залишити місто і відійти за Сіверський Дінець.

Комсомол Харківщини разом з усім радянським народом докладав усіх зусиль, щоб спинити знахабнілого ворога. Яскраво полум'яний патріотизм радянської молоді виявився у добровільному вступі до лав Червоної Армії. Але й працюючи в промисловості, в сільському господарстві, на транспорті, беручи найактивнішу участь у русі донорів, в організації госпіталів, у збиранні коштів до фонду оборони, у будівництві укріплень, молодь показувала своє непереборне бажання розгромити ворога. Вона вірила в перемогу і всіма силами старалась її наблизити.

¹ Партархів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, спр. 1, арк. 77.

² Трудящі Харківщини у Великій Вітчизняній війні, Харків, 1960, стор. 27.

³ Партархів Харківського обкому, ф. 14, оп. 1, спр. 103, арк. 79.

⁴ Окладной. Очерки по истории развития сов. Харькова, Харьков, 1956, стор. 189.

⁵ Партійний архів Харк. обкому, ф. 14, оп. 1, спр. 103, арк. 4.

⁶ Окладной. Очерки по истории развития сов. Харькова, стор. 189.

ВІЇЗНІ РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «ПРАВДА» НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ У 1943 РОЦІ

М. І. Аронов

Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу проти німецько-фашистських загарбників стала суворим випробуванням міцності і життєздатності суспільного і державного ладу країни Рад, перевіркою духовних сил нашого народу і мобілізаційних можливостей соціалістичної економіки.

«Підсумки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу найпереконливіше показали, що у світі немає таких сил, які змогли б знищити соціалізм, поставити на коліна народ, вірний ідеям марксизму-ленінізму, відданий соціалістичній Батьківщині, згуртований навколо ленінської партії»¹.

Організатором і натхненником всенародної боротьби проти німецьких розбійників була Комуністична партія Радянського Союзу.

Важливу роль у зміцненні зв'язку партії з масами, у вихованні і мобілізації зусиль народу на допомогу фронту, на розгром ворога відіграла партійно-радянська преса і її флагман газета «Правда».

«Правда» — говориться в привітанні ЦК КПРС газеті «Правда», всім працівникам преси з нагоди 50-річчя «Правды», — це славний літопис безсмертного подвигу радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни, літопис розгорнутого будівництва комунізму»².

Форми роботи «Правды» в масах були різноманітні. Значний інтерес являє діяльність виїзних редакцій «Правды», які в роки Вітчизняної війни не раз направлялись Центральним Комітетом партії і редакцією «Правды» на вирішальні господарські і оборонні об'єкти. Своєю невтомною діяльністю виїзні редакції «Правды» повсякденно боролись за перетворення в життя виробленої партією і урядом програми мобілізації сил працівників радянського тилу на всебічну підтримку Червоної Армії в її переможній боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС. Політвидав України, К., 1967, стор. 23.

² «Правда», 5 травня 1962 р

Значним внеском у справу вивчення ролі радянсько-партійної преси та її ветерана «Правды» є дисертації М. І. Ерьоміна, Ю. О. Склярєва, М. М. Меримкіної, М. Г. Нефьодова та ін.¹

Автори, використавши багатющий газетний і архівний матеріал, висвітлюють такі важливі питання, як боротьба «Правды» за мобілізацію зусиль радянського народу на допомогу фронту в першій і третій періоди Великої Вітчизняної війни, значення «Правды» в розвитку соціалістичного змагання у промисловості і сільському господарстві, допомога «Правды» місцевим газетам в їх боротьбі за нове виробниче піднесення серед робітників важкої і воєнної промисловості, критика «Правдою» недоліків у роботі деяких місцевих партійних організацій по керівництву соціалістичним змаганням трудівників промисловості та ін. Проте питання про роль війзних редакцій «Правды» у піднесенні трудового ентузіазму робітників провідних колективів підприємств важкої промисловості до цього часу не дістало відображення в спеціальних дослідженнях. Діяльність війзних редакцій «Правды» на деяких об'єктах важкої і воєнної промисловості в 1943 р. і розглядається в цій статті.

В роки війни «Правда» організувала 24 війзні редакції, в тому числі: 7 — на авіазаводах, 6 — на шахтах Підмосковного басейну, Кузбасу, Караганди і Донбасу, 2 — на торфорозробках, 2 — на металургійних заводах, 2 — на електростанціях, 2 — на автомобільних заводах, 3 — в сільськогосподарських районах². Такої кількості війзних редакцій, як під час Вітчизняної війни, у «Правды» не було ніколи раніше.

Перші війзні редакції «Правды» зарекомендували себе вірними помічниками партійних організацій промислових підприємств, зокрема заводів, якими керували М. Жезловський, А. Третьков, О. Белянський (цим заводам треба було у невимовно важких умовах виконати відповідальне завдання Державного Комітету Оборони (ДКО)).

З найбільших промислових районів країни від партійних організацій в ЦК ВКП(б) і в редакцію «Правды» стали надходити листи з проханням створити такі ж війзні редакції. 7-го жовтня 1942 р. редакція «Правды» прийняла постанову «Про організацію війзних редакцій «Правды» на промислових підприємствах», у якій зазначалось: «Враховуючи цінний досвід роботи війзної редакції на групі авіазаводів, вважати необхідним організувати війзні редакції «Правды» на вирішальних підприємствах у період Вітчизняної війни»³.

¹ М. И. Лихоманов. Роль «Правды» в борьбе партии за мобилизацию советского народа на помощь фронту в I период Великой Отечественной войны (июнь 1941—ноябрь 1942 гг.). Вестник ЛГУ, 1958, № 8, стор. 77—99; А. И. Еремин. Роль газеты «Правда» в борьбе Коммунистической партии за мобилизацию рабочего класса на оппор врагу в I период Великой Отечественной войны (июль 1941—ноябрь 1942). Автореферат кандидатской диссертации, М., 1956 (Академия общественных наук при ЦК КПСС); Ю. А. Склярєв. Роль газеты «Правда» в организации советского народа на разгром немецко-фашистских захватчиков в I период Великой Отечественной войны (июнь 1941—ноябрь 1942). Автореферат кандидатской диссертации, Харьков, 1954; М. М. Меримкина. Роль «Правды» в борьбе за мобилизацию работников промышленности на самоотверженный труд в период Великой Отечественной войны. Автореферат кандидатской диссертации, Симферополь, 1962; М. Г. Нефедов. Роль газеты «Правда» в развертывании социалистического соревнования в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Автореферат кандидатской диссертации, М., 1955; А. Т. Клебанов. Роль газеты «Правда» в дальнейшем развитии всесоюзного социалистического соревнования рабочего класса в 1944/45 гг. Вестник ЛГУ, № 20, 1961, стор. 5—15.

² С. Р. Гершберг. Завтра газета выходит, «Советская Россия», М., 1966, стор. 356.

³ Там же, стор. 361.

«Правда» направляла свої виїзні редакції у найважливіші промислові райони країни з метою надання повсякденної допомоги місцевим партійним організаціям у мобілізації робітників на збільшення виробництва продукції, металу, електроенергії, вугілля.

Вирішальне значення на шляху до збільшення видобутку палива мало скорочення аварій на шахтах і поліпшення догляду за механізмами. Газета «Все для фронту»¹, що видавалась редакцією «Правди» на шахтах Караганди з січня по грудень 1943 р., багато уваги приділяла цим питанням. Одна з полос газети під заголовком «Шанувати механізм — зброю шахтарів»² була присвячена партійним зборам на шахті № 1 «Сталінвугілля». Збори розглядали питання про мобілізацію зусиль шахтарів на боротьбу за збереження машин і обладнання. Газета друкувала витяги з виступів комуністів-передовиків виробництва, інженерів, партійних керівників і господарників, що зводилися до однієї думки: боротьба за ефективне використання гірничої техніки — запорука збільшення видобутку вугілля і зменшення аварій на шахті.

Згодом в газеті «Все для фронту» з'явилась полоса під шапкою: «Розпалити на шахті вогонь змагання»³. Тут було надруковано кілька кореспонденцій про передовиків: наваловідбійника Байсекея Бахраєва, врубмашиніста Байсекея Ільєсова, гірничого майстра Курмаша Ундєрбаєва, слюсаря А. Корольчика та ін. Кілька кореспонденцій розповідали про роботу окремих бригад. Редколегія газети «Все для фронту» систематично добивалася, щоб недоліки, про які йшлося в цих матеріалах, швидко усувалися. Багато уваги приділила газета відстаючій бригаді наваловідбійників, яку очолював тов. Ісаков. Домовившись з адміністрацією про повне укомплектування бригади, редакція надрукувала замітку «Бригада Ісакова мусить бути передовою»⁴. В наступному номері була вміщена стаття самого Ісакова «Що нам заважає працювати?»⁵. Потім з'явилась кореспонденція «Що заважає бригаді Ісакова?»⁶.

Недоліки, про які писала газета, було усунєно, завдяки чому бригада стала не тільки виконувати місячне завдання, але й давати понадпланове вугілля.

За досягнуті високі показники в соціалістичному змаганні бригад наваловідбійників бригада Ісакова одержала премію⁷.

Газета «Все для фронту» друкувала багато статей про авангардну роль комуністів. Цьому питанню була присвячена передова «Комуніст не має права відставати» і ціла полоса газети за 1 серпня 1943 року⁸. Були й критичні матеріали, наприклад, комуністи відповідають за видобуток та ін. Протягом липня газета вмістила 62 кореспонденції гірничих майстрів, начальників дільниць, бригадирів, передових гірників. Понад 300 номерів газети «Все для фронту» видала виїзна редакція «Правди» на шахтах Караганди в 1943 році⁹.

Внаслідок героїчної праці шахтарів Караганди, керованих партійними організаціями і підтримуваних всенародною допомогою трудівників радянського тилу, видобуток палива в басейні збільшився у 1943 р.

¹ Так звалась більшість газет виїзних редакцій «Правди».

² «Все для фронту», 18 червня 1943 р.

³ «Все для фронту», 21 червня 1943 р.

⁴ «Все для фронту», 1 серпня 1943 р.

⁵ «Все для фронту», 6 серпня 1943 р.

⁶ «Все для фронту», 11 серпня 1943 р.

⁷ «Все для фронту», 1 серпня 1943 р.

⁸ Там же.

⁹ «Все для фронту», 28 грудня 1943 р.

в порівнянні з попереднім роком на 36,6%¹, або на 2,6 млн. т.¹ Немалу роль в цьому відіграли візні редакції «Правды».

«Правда» направила також візну редакцію і в Підмосковний басейн². Гірники шахти № 13 тресту «Красноармейскуголь» щодня не додавали країні сотні тонн вугілля. Візна редакція вирішила розміститися на відстаючій шахті. З'явилися перші виступи в газеті. Вибійник С. Потлов написав статтю під заголовком «Мій метод роботи», наваловідбійники А. Кир'янов і В. Бойков у замітці «Аби як-небудь» критикували недоліки в роботі гірничого майстра І. Ротаря. Але газета завжди дотримувалась правильної пропорції «світла і тіні», вона старанно вивчала паростки нового, популяризувала досвід кращих людей басейну. Під шапкою «Працюй, як передовий шахтар Борискін»³ подавалась, наприклад, на цілу полосу стаття цього гірника «Норма — це найменше, що мусить зробити кожен шахтар».

Стаття викликала ряд відгуків, які вміщувались під рубрикою: «Хочемо працювати, як тов. Борискін»⁴. Газета зуміла знайти організаційні форми боротьби за поліпшення роботи шахти. Вона висунула надзвичайно цінну пропозицію: «Почнемо змагатися за звання «кращого шахтаря», кращого з кожної професії»⁵. Цю пропозицію підтримав Донський міськком ВКП(б), відзначив у спеціальній постанові ініціативу візної редакції «Правды» і запропонував усім первинним парторганізаціям шахт організувати соціалістичне змагання за звання «кращого наваловідбійника, машиніста, врубмашиніста, кріпильника, вибійника, прохідника»⁶.

Незабаром на сторінках газети «Все для фронту» була надрукована постанова журі про підсумки соціалістичного змагання. Кращим прохідником виявився В. Князев, кращим вибійником — С. Рязунов⁷.

Внаслідок самовідданої праці гірників і постійного керівництва партійної організації у підмосковному вугільному басейні, шахти якого в період окупації майже повністю були зруйновані, набагато збільшився видобуток вугілля. Він становив у 1943 р. 14,7 млн. т вугілля, тобто майже в півтора раза більше, ніж до війни⁸. Була в цьому заслуга і вугільників шахти № 13 тресту «Красноармейскуголь», яким газета «Все для фронту» за час своєї діяльності на шахті надала значну допомогу.

На початку липня 1943 р. фашистська авіація посилила нальоти на наш тил. Були зруйновані цехи горьковського автогіганта, що випускав для фронту самохідні гармати, танки, напіввантажні всюдиходи. Зривався план випуску фронтової продукції⁹.

Для швидкого відновлення зруйнованих цехів ЦК ВКП(б) направив у Горький візну редакцію «Правды»¹⁰. Візна редакція на автозаводі працювала під керівництвом горьковського кореспондента тов. Смирнова і співробітника економічного відділу «Правды» Віктора Вавилова, що прибув з Москви¹¹.

¹ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 1, спр. 619, арк. 32.

² Бригада редакції «Правды» у складі Л. Митницького і А. Ларіонова.

³ «Все для фронту», 6 січня 1943 р.

⁴ «Все для фронту», 11 січня 1943 р.

⁵ «Все для фронту», 15 січня 1943 р.

⁶ «Правдист», 17 січня 1943 р.

⁷ Там же.

⁸ Н. А. Вознесенский. Военная экономика СССР в период Великой Отечественной войны, М., Госполитиздат, 1948, стор. 60.

⁹ С. Р. Гершберг. Завтра газета выходит, стор. 263.

¹⁰ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 43, спр. 300, арк. 157.

¹¹ Там же.

За 120 днів своєї роботи редакція випустила 104 номери газети «Все для фронту», 26 «Блискавок», 14 «Вікон «Правды» і десятки фотогазет, технічних листівок, плакатів. У напружені дні виходило по 5—6 «Блискавок». Загальний тираж видань виїзної редакції становив 2 млн. 17 примірників¹.

За рішенням пленуму обкому ВКП(б) газета «Все для фронту» регулярно розсилалася всім секретарям міськкомів, райкомів та редакторам газет Горьковської області. Її мобілізуючі матеріали показували, як треба боротися за виконання завдань Державного Комітету Оборони².

Велику увагу приділяла «Правда» найбільшим промисловим будовам Узбекистану. У відповідності з рішенням ДКО від 10 липня 1942 р. тут почалося будівництво двох найважливіших народногосподарських об'єктів — Фархадської ГЕС і Беговатського металургійного комбінату³.

Ці будови мали стати до ладу в найкоротші строки.

Для посилення партійно-політичної роботи серед будівельників ЦК КП(б) Узбекистану у грудні 1942 р. звернувся до ЦК ВКП(б) з проханням відрядити до Узбекистану виїзну редакцію «Правды», яка «стане могутнім стимулом дострокового розв'язання найважливіших народногосподарських завдань»⁴. ЦК ВКП(б) задовольнив прохання і в січні 1943 р. направив до Узбекистану виїзну редакцію «Правды». Її працівники часто виїжджали на будівельний майданчик у м. Беговат, на Фархадбуд і там випускали черговий номер газети. З лютого 1943 р. на будівельному майданчику Беговатського заводу відбулися збори партійно-господарського активу, які обговорили питання про хід будівництва мартенівського цеху. Комуністи Г. Кадиров, Р. Раджабов, С. Ігнатов, Р. Расулов та ін. вказали на серйозні недоліки в роботі бетонників, які через погану організацію праці часто зривали графік монтажних робіт. Збори намітили заходи, що забезпечили поліпшення становища на будівництві і введення в експлуатацію важливого прогону достроково — до XXV роковин Червоної Армії. На матеріалах зборів працівники виїзної редакції «Правды» випустили на будівельному майданчику спеціальний номер газети «Все для фронту»⁵. Один з останніх номерів вийшов на будівельному майданчику Фархадської ГЕС під девізом: «Ударною роботою прискоримо пуск ГЕС»⁶.

Близько 200 номерів газети «Все для фронту» випустила редакція «Правды» з листопада 1942 по червень 1943 р. тільки на будівництві первістка узбецької металургії — Беговатського металургійного комбінату; на будівельному майданчику Фархадської ГЕС — 280 номерів⁷.

У своєму зверненні до колективу підприємства 3 січня 1943 р. газета писала, що виїзна редакція буде повсякденно боротися за виконання того відповідального завдання, яке завод дістав від Державного Комітету Оборони, і найближчим часом зосередить свою увагу на роботах відстаючих цехів, де начальниками А. Герасимов, С. Сахаров⁸.

¹ С. Р. Гершберг. Завтра газета виходить, стор. 368.

² Там же, стор. 369.

³ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 43, спр. 2111, арк. 221.

⁴ Там же, арк. 319.

⁵ «Правдист», 28 лютого 1943 р.

⁶ «Правдист», 3 березня 1943 р.

⁷ Кабінет історії «Правды» при редакції цієї газети

⁸ «Все для фронту», 2 січня 1943 р.

Активно підтримуючи нове, передове, газета «Все для фронту» рішуче, з більшовицькою непримиренністю боролася з косністю, бюрократизмом, які сковували творчу ініціативу мас. Газета гостро критикувала недоліки в роботі окремих керівників цехів, відділів, дільниць, бракоробів і ледарів, допомагала виправити становище і ліквідувати відставання у виконанні плану. На сторінках газети знайшли місце критичні виступи робітників, замітки від редакції, гострі фейлетони.

Про дійовість матеріалів газети «Все для фронту» переконливо свідчить постанова МК ВКП(б) від 14 травня 1943 р., в якій говорилося: «...відзначити велику роботу, проведену виїзною редакцією «Правди» на заводі (директор В. Єрмашов), і серйозну допомогу, надану колективові заводу в розгортанні соціалістичного змагання і виконанні виробничого плану»¹.

125 номерів газети випустила виїзна редакція «Правди» на цьому заводі².

У спеціально прийнятій постанові парткому заводу від 20 травня 1943 р., у зв'язку з закінченням роботи виїзної редакції, відзначалося, що виїзна редакція «Правди» надала величезну допомогу керівництву і партійній організації заводу в справі організації колективу на боротьбу за виконання виробничого плану і особливо в розгортанні соціалістичного змагання серед робітників³.

У наказі директора заводу від 24 травня 1943 р. говорилося, що за період роботи виїзної редакції «Правди» завод із відсталих вийшов у лави передових, удостоєних Прапора ДКО. У цих досягненнях колективу заводу безперечно заслуги газети «Все для фронту»⁴.

Цим наказом було оголошено подяку керівникам виїзної редакції «Правди» А. Азіз'яну і В. Вавілову⁵.

Досвід роботи виїзних редакцій газети «Правда» був використаний також місцевими газетами найбільш промислових районів країни.

У зв'язку з виконанням Кіровським заводом спеціального завдання ДКО, бюро Челябінського обкому ВКП(б) 9 червня 1943 р. ухвалило: просити ЦК ВКП(б) дозволити щоденний випуск на заводі протягом місяця листівки виїзної редакції газети «Челябинский рабочий» тиражем 10 тис. примірників⁶.

Велику допомогу провідним промисловим підприємствам Свердловської області в їх боротьбі за випуск понадпланової продукції для фронту надавали виїзні редакції «Уральского рабочего». Більш як на 10 заводах, будовах випускалися листівки «Уральского рабочего». Їх тираж тільки за січень—лютий 1943 р. становив понад 2 млн. примірників⁷.

В результаті героїчної праці трудівники радянського тилу під керівництвом Комуністичної партії досягли значного збільшення ви-

¹ «Все для фронту», 28 січня 1943 р.

² Там же.

³ Там же.

⁴ «Все для фронту», 28 травня 1943 р.

⁵ Там же.

⁶ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 43, спр. 2413, арк. 36.

⁷ Там же, спр. 1676, арк. 19.

пуску військової продукції. Валовий випуск продукції всієї державної промисловості у 1943 р. зріс на 17% у порівнянні з 1942 роком¹.

На піднесенні перебувала металургійна промисловість. В 1943 р. проти 1942 р. випуск чавуну зріс на 17%, сталі — на 5%, прокату — на 4,9%². В 1943 р. у порівнянні з 1942 р. видобуток вугілля в країні збільшився на 23%. Протягом двох років (1942—1943) тільки на Південному Уралі було введено в експлуатацію 24 шахти і розрізи.

Виробництво електроенергії в 1943 р. проти 1942 р. збільшилося на 12%, в тому числі на Уралі — на 20%³. Великих успіхів добилися й машинобудівники, забезпечуючи заводи верстатами і устаткуванням, литвом і штамповками.

Протягом трьох воєнних років потужності по виробництву сталевого литва зросли на Уралі в два рази, в Сибіру більш ніж у три рази, у Середній Азії і Казахстані — в чотири рази⁴.

У завоюванні цих успіхів чималу роль відіграли виїзні редакції газети «Правда», які надали значну допомогу партійним організаціям у мобілізації трудящих на виконання висунутих партією завдань по розгрому ворога.

¹ Н. Вознесенский. Военная экономика СССР в период Отечественной войны, стор. 142.

² Г. Морехина. Рабочий класс — фронту, стор. 341.

³ Н. Вознесенский. Военная экономика СССР в период Отечественной войны, стор. 72, 73, 142.

⁴ Там же.

ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ ХАРКІВСЬКОГО ПІДШИПНИКОВОГО ЗАВОДУ В БОРОТЬБІ ЗА ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС (1948—1958 роки)*В. П. Алексеєнко*

Перші роки роботи 8 Державного підшипникового заводу (8 ДПЗ), який став до ладу 1 листопада 1947 р., були періодом становлення, посиленого нарощування виробничих потужностей, освоєння нової технології виробництва та нових професій. Машинобудування і сільське господарство країни і республіки відчували гостру потребу в підшипниках. А тому перед колективом єдиного на Україні підшипникового заводу були поставлені великі й відповідальні завдання по збільшенню випуску продукції.

Це були досить складні завдання для молодого колективу підприємства, який у перші роки своєї діяльності переживав значні труднощі в роботі — труднощі зростання, труднощі післявоєнного часу. Значна кількість устаткування простоювала через відсутність запасних частин, інструменту, а також неуккомплектованість окремих цехів та ділянок необхідною кількістю робітників. Тільки на автоматній ділянці, яка була найвужчим місцем при виготовленні шарикових і роликових підшипників, 40% устаткування не було введено в дію¹. Таке ж становище склалося і в шариковому цеху. Великою була плінність кадрів: у 1948 р. на завод прийшла тисяча нових робітників, а звільнилось 511 чол.². Плінність кадрів та недостатня їх кваліфікація призводили до великого браку.

Завод зростає. Відчувалась гостра потреба в нових робітниках, прийом яких ускладнювався у зв'язку з відсутністю житлової площі. Житлове будівництво велось уповільненими темпами. Так, план будівництва жител у 1947 р. завод виконав лише на 47%³. Аналогічний стан з виконанням планів по цьому показнику був і в наступні роки.

Значні труднощі в роботі молодого колективу виникали у зв'язку з відсутністю стабільних програм — виробничі плани протягом року кілька разів змінювались міністерством, до того ж, з року в рік різко зростали і недостатньо забезпечувались матеріально-технічними засобами.

В таких складних умовах працював колектив у перші роки свого існування.

¹ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 285, арк. 167, 168.

² Там же, од. зб. 281, арк. 9.

³ ХОПА, ф. 69, оп. 1, од. зб. 1189, арк. 76.

Організуючою силою колективу була партійна організація підприємства, яка неухильно зростала. Про це свідчать такі дані: якщо на час створення парторганізації у липні 1945 р. тут нараховувалось лише 3 комуністи, то в березні 1948 р. вже 141 чол. членів і кандидатів у члени партії¹, в серпні 1949 р. — 195 чол.², в січні 1956 р. — 287 чол.³. Значним явищем у житті підприємства було створення в березні 1948 р. цехових парторганізацій, що сприяло організаційному зміцненню заводської парторганізації, поліпшенню ідейно-політичної роботи в колективі. На перших порах їх було створено сім⁴, а в грудні 1948 р. уже налічувалось 12⁵.

Парторганізація заводу, спираючись у своїй роботі на профспілкову й комсомольську організації, мобілізувала колектив на подолання численних труднощів та усунення недоліків в роботі.

Дещо детальніше хотілося б зупинитися на діяльності колективу в 1948 р. — першому році роботи діючого підприємства. Колектив працював з великим напруженням. Виробнича програма 1948 р. різко збільшувалась: у січні на 60%, у квітні — вдвічі проти грудня 1947 року⁶. Колектив заводу не в достатній мірі був підготовлений до того, щоб справитись з таким планом. Ось чому план січня і I кварталу 1948 р. по більшості показників він не виконав. 393 робітники не виконали норм виробітку. Брак за цей період становив 16% валового випуску продукції⁷, продуктивність праці — 75% планової⁸.

Здійснюючи контроль за господарською діяльністю підприємства, парторганізація заводу ретельно аналізувала наслідки роботи січня й I кварталу, націлювала колектив на усунення вузьких місць в роботі. Одним з таких вузьких місць був цех роликів підшипників. План I кварталу 1948 р. він виконав лише на 45,4%⁹. Партбюро заводу протягом 1948 р. тричі заслухувало на своїх засіданнях керівництво заводу та цеху, викривало недоліки в роботі. Основні з них пояснювались тим, що цех пізніше за інші увійшов до складу діючих, надзвичайно затяглося закінчення будівельних та інших робіт, пов'язаних з його організацією. Позначилась також недостатня укомплектованість кадрами та оснасткою, а також відсутність належної допомоги з боку технічних служб заводу. Партійна організація і керівництво заводу допомогли колективу цеху справитися з труднощами, успішно виконати програму IV кварталу 1948 р. по випуску гостро дефіцитних для сільського господарства роликів підшипників¹⁰.

Постійна увага заводської парторганізації до економіки виробництва позитивно позначилась на господарській діяльності колективу, який, зобов'язавшись виконати річний план до Дня конституції — 5 грудня, блискуче справився зі своїми соціалістичними зобов'язаннями: план 1948 р. було виконано до річниці пуску підприємства — 1 листопада¹¹. П'ятирічні норми виконали комуністи слюсар І. П. Ветчин-

¹ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 285, арк. 78.

² ХОПА, ф. 26, оп. 3, од. зб. 19, арк. 47.

³ ХОПА, ф. 1561, оп. 1, од. зб. 34, арк. 1.

⁴ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 285, арк. 78.

⁵ Там же, од. зб. 280, арк. 7.

⁶ ХОПА, ф. 69, оп. 1, од. зб. 1189, арк. 75.

⁷ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 285, арк. 163, 167.

⁸ ХОПА, ф. 69, оп. 1, од. зб. 1189, арк. 76.

⁹ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 285, арк. 167.

¹⁰ ХОПА, ф. 1561, оп. 1, од. зб. 6, арк. 5—7, 27, 123.

¹¹ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 281, арк. 8.

кін, шліфувальник І. Ю. Шевченко¹ та інші. Добре працювало відділення майстра-комуніста Ф. І. Дягілева.

Молодий колектив 8 ДПЗ не раз виходив переможцем у соціалістичному змаганні. Так, за підсумками Всесоюзного соцзмагання у травні і червні 1948 р. він зайняв третє місце², за роботу в травні, вересні й грудні 1948 р. завод був занесений на районну Дошку пошани з врученням перехідного Червоного прапора, за роботу в травні і вересні 1948 р. — на міську Дошку пошани. Це була велика перемога молодого колективу підприємства, здобута під керівництвом партійної організації.

З великим напруженням працювали підшипниковці і в наступні роки, посилено нарощуючи виробничі потужності з допомогою впровадження нової техніки і прогресивної технології виробництва. Однак, суб'єктивізм і волюнтаризм у плануванні тих років призводили до того, що інколи виробничі плани перевищували можливості підприємства. Плануючі органи в ті роки не завжди враховували реальні можливості досить молодого виробничого колективу, який робив лише перші кроки, долаючи численні труднощі в роботі.

Пам'ятаючи слова великого Леніна про те, що «продуктивність праці, це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу»³, парторганізація націлювала зусилля комуністів, всього колективу на виявлення невикористаних резервів підвищення цього важливого показника діяльності підприємства. До таких резервів перш за все слід віднести впровадження нової техніки й прогресивної технології, що здійснювалось колективом з перших років роботи заводу, хоча ще й не набуло широкого розмаху. В 1948 р. підприємство першим в районі перейшло на швидкісні методи різання, застосувавши різці з найбільш ефективного твердого титано-кобальтового сплаву. Це дало можливість підвищити продуктивність праці в середньому на 70%⁴. У 1949 р. 35% токарного устаткування було переведено на швидкісні режими різання⁵. Ініціатором цього руху на заводі виступив комуніст Ф. І. Дягілев, старший майстер автоматного токарного цеху. Його послідовниками стали передовики виробництва П. І. Співак, Г. І. Житкова, Г. О. Сотникова та багато інших. У 1948 р. почали впроваджувати нову технологію виготовлення втулки — штамповку, що скоротило трудомісткість втриє, дало можливість зекономити 65% металу, зменшило кількість операцій в п'ять разів, вивільнило 8 станків-автоматів і 20 робітників, дало підприємству додатково чотири тисячі підшипників за добу та заощадило близько чотирьох мільйонів карбованців на рік⁶. Авторами цієї раціоналізаторської пропозиції (штамповки втулки) були комуністи М. А. Панкратов і І. Л. Островський. Було впроваджено також електроіскровий і електрокон-

¹ Харківський обласний державний архів (ХОДА), ф. Р-5690, оп. 1, од. зб. 38. арк. 53.

² ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 287, арк. 80.

³ ХОПА, ф. 1561, оп. 1, од. зб. 10, арк. 68.

⁴ ХОПА, ф. 26, оп. 7, од. зб. 12, арк. 4.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 379.

⁶ ХОПА, ф. 26, оп. 1, од. зб. 280, арк. 46.

⁷ ХОПА, ф. 26, оп. 5, од. зб. 1, арк. 3.

⁸ ХОПА, ф. 26, оп. 3, од. зб. 6, арк. 4, 25.

тактний методи обробки інструменту та ряд інших новин, що дало підприємству значний економічний ефект.

П'ятдесяті роки були роками творчих пошуків, безперервного впровадження нової техніки, удосконалення технології і організації виробництва, впровадження засобів механізації і автоматизації виробничих і допоміжних процесів, які особливо широко стали здійснюватися з 1952 р. — з моменту створення експериментального цеху і конструкторського бюро при ньому. Успішне розв'язання лише одного з поставлених завдань, а саме — транспортування підшипників дало можливість підвищити культуру виробництва, звільнити 25 робітників для інших ділянок виробництва і заощадити до 20 тис. крб. на рік¹.

Колектив виробництва йшов від модернізації верстатів і механізації окремих трудомістких операцій до комплексної механізації й автоматизації виробництва, створення напівавтоматичних і автоматичних ліній. Впровадження технічного прогресу призводило до якісних змін у всіх техніко-економічних показниках.

Створення в 1953 р. заводського партійного комітету сприяло поліпшенню ідейно-політичної і організаційної роботи в колективі, посиленню контролю партійної організації за господарською діяльністю підприємства. Першим секретарем заводського парткому був Олександр Пантелеймонович Конотоп, член КПРС з 1925 року. Він очолював заводську парторганізацію з осені 1950 р. по 1954 рік.

Колектив підприємства протягом 1948—1953 років працював неритмічно. Випуск продукції, як правило, в першій декаді становив 17—20%, в третій — 50—52%². Це призводило до великих простойв на початку місяця і штурмівщини в кінці його, а значить — до збільшення браку. Така порочна практика заважала нормальній роботі підприємства. Основними причинами неритмічної роботи колективу були нерегулярне й недостатнє постачання металом, а також різні виробничі непогодження.

Зусилля парторганізації, направлені на максимальне усунення цих недоліків, дали блискучий успіх. Заводська багатотиражна газета 1 січня 1954 р. писала, що з серпня 1953 р. завод став працювати ритмічно, по добовому графіку. Це дало можливість річний план 1953 р. виконати достроково: по випуску товарної продукції — 21 грудня, по валовій продукції — 23 грудня. Країна одержала на кілька мільйонів карбованців продукції понад план. За підсумками Всесоюзного соцзмагання за роботу в IV кварталі 1953 р. колективу заводу було присуджено третє місце. Найкращих успіхів в соцзмаганні досягли робітники: Ф. О. Яворський, що за 2 роки і 8 місяців п'ятої п'ятирічки виконав 13 річних норм, М. Я. Бідненко — 12³, В. В. Волкова — 7,9 річних норм в рахунок десяти, що їх зобов'язалася виробити за п'ятирічку, та багато інших. По п'ять і більше річних норм виконали 371 чол.

З року в рік скорочувалися збитки від браку: у 1953 р. вони становили 1,76% валового випуску продукції проти 3,56% у 1952 р.⁴, 5,1% у 1948 р.⁵.

Це була велика перемога колективу, досягнута під керівництвом партійної організації заводу.

¹ П. М. Подложенов. Механизация, автоматизация и качество продукции. Харьк. книжн. изд-во, 1962, стор. 10.

² ХОПА, ф. 26, оп. 3, од. зб. 4, арк. 559.

³ ХОПА, ф. 26, оп. 11, од. зб. 1, арк. 42.

⁴ ХОДА, ф. Р-5690, оп. 1, од. зб. 293, арк. 35.

⁵ Там же, од. зб. 38, арк. 98.

1954 р. був роком напруженої творчої роботи і нових успіхів колективу. В 1954 р. втратне підприємство, яке протягом всіх років своєї діяльності працювало на державній дотації, перетворилося в прибуткове, дало державі за рік понад чотири мільйони карбованців прибутку, до того ж заощадило понад триста тонн дорогої високолегірованої підшипникової сталі¹. Виконання збільшеного на 18% плану 1954 р. було досягнуто головним чином внаслідок підвищення продуктивності праці без збільшення кількості робітників².

1955 р. — завершальний рік п'ятої п'ятирічки. Перед колективом 8 ДПЗ були поставлені нові, підвищені завдання: збільшити випуск продукції порівняно з 1954 р. на 40%. І партійна організація (секретар В. К. Носачов), і керівництво заводу (директор О. В. Соїч, головний інженер П. М. Подложенев) провадили велику роботу по виявленню резервів виробництва, залучаючи не одних лише службових осіб, а всю громадськість, весь колектив. Було здійснено ряд заходів щодо механізації нових поточкових ліній, транспортування та упакування підшипників до вагонів, що дозволило підвищити продуктивність праці і знизити дефіцит, що з року в рік створювався через зростання обсягу робіт і нестачу робітників³.

Внесено ряд змін в технологію виробництва, зокрема, змінена технологія обробки шарів. А це дало можливість підвищити продуктивність праці на 20—25%⁴.

Парторганізація і керівництво провели значну роботу по покращенню організації виробництва, спрощенню й здешевленню структури управління підприємством. Було скасовано 3 виробничі і 2 допоміжні цехи та понад 20 виробничих ділянок⁵. Це дозволило звільнити 74 інженерно-технічних працівників і службовців заводу для інших ділянок виробництва.

Таким чином, колектив підприємства за роки п'ятої п'ятирічки добився значних успіхів, перетворившись із втратного у прибуткове підприємство. Випуск продукції збільшився за п'ятиріччя в 3,5 раза, продуктивність праці зросла за цей час на 87%⁶.

Парторганізація провадила велику організаційну роботу по виконанню рішень XX з'їзду КПРС, спрямовувала зусилля цехових парторганізацій на технічний прогрес і підвищення культури виробництва.

Починаючи з 1956 р., підприємство освоїло випуск нових верстатів, одночасно проводило велику роботу по модернізації застарілого устаткування. Тільки у 1956 р. було модернізовано 198 одиниць устаткування, автоматизовані токарно-оздоблювальні, полірувальні та ряд інших операцій, силами заводу спроектовано і виготовлено ряд автоматів і автооператорів⁷. Оснащення автооператорами звичайних верстатів перетворювало їх в автомати. Ця новина викликала великий інтерес на інших споріднених підприємствах країни. Запропонував їх конструктор В. Я. Панкратов. Автооператори зводили до мінімуму фізичний труд наладчиків і шліфувальників, значно підвищували продуктивність праці. Стійкість наладки дозволяла працювати майже без браку⁸. Все це дозволило лише за 1956—1958 рр. підвищити продуктивність праці на 38% і знизити собівартість продукції на 25%. За

¹ ХОПА, ф. 26, оп. 13, од. зб. 3, арк. 13.

² ХОПА, ф. 1561, оп. 1, од. зб. 49, арк. 73.

³ ХОПА, ф. 26, оп. 13, од. зб. 3, арк. 14.

⁴ ХОПА, ф. 26, оп. 16, од. зб. 2, арк. 3.

⁵ Там же, од. зб. 1, арк. 155.

⁶ П. М. Подложенев. Названа праця, стор. 8.

⁷ ХОДА, ф. Р.-5690, оп. 1, од. зб. 611, арк. 14, 15.

⁸ «Соціалістична Харківщина», 18 жовтня 1958 р.

вказані три роки завод дав прибутку 87,5 млн. крб.¹, перетворившись у велике рентабельне підприємство. Приріст продукції тільки завдяки впровадженню нової техніки становив щорічно від 54 до 72%². Але нелегко давались колективу ці успіхи.

У п'ятдесяті роки підприємство працювало з великим напруженням, бо виробничі плани, які весь час збільшувались, не були підкріплені в належній мірі фондами на метал. До того ж, реалізація фондів, як правило, супроводжувалась великими труднощами, систематичними зривами, що дезорганізувало роботу підприємства. Так, у I кварталі 1953 р. автоматно-токарні і сепараторний цехи працювали з перебоями через відсутність деяких профілів металу. Замість потрібних на I квартал 445 т металу було одержано за січень-лютий лише 66 т³. Аналогічне явище спостерігаємо і в 1954—1958 рр. Тільки за 8 місяців 1957 р. було надано 1023 т металу, внаслідок чого виконання плану протягом чотирьох місяців було зірване. На початку 1958 р. Харківський раднаргосп надавав заводу більше трьох тисяч тонн металу, тим самим якби заздалегідь прирікаючи колектив до невиконання річного плану⁴. Однак, завдяки героїчним зусиллям чудового колективу, вихованого парторганізацією, завод, долаючи численні труднощі, виконував виробничі завдання, знаходячи резерви на підприємстві, якими були: незавершене виробництво, переробка бракованої продукції, зменшення припусків на трубах тощо. Колектив заводу знаходив вихід з самих скрутних становищ, ціною героїчних зусиль систематично виконував річні плани, постійно поліпшував техніко-економічні показники. За десятиріччя свого існування (1948—1957 рр.) 8 ДПЗ став одним з найбільших підприємств країни, посівши третє місце за обсягом продукції⁵ і перше за продуктивністю праці серед підшипникових підприємств країни⁶. В 1958 р. завод випускав вже 80 типів підшипників. Продукція з маркою «8 ДПЗ» йшла на експорт в усі країни народної демократії і в ряд капіталістичних країн: Австрію, Грецію, Туреччину, Індію, Афганістан, Лівію, Італію та інші.

Напередодні XXI з'їзду КПРС, відгукнувшись на заклик молодих виробничників депо Москва-Сортувальна, а також Харківського заводу транспортного машинобудування ім.Малишева, колектив підшипниковців включився у всесоюзне соціалістичне змагання, девіз якого — жити й працювати по-комуністичному. В авангарді цього змагання йшли комуністи-виробничники: В. К. Кизим, який очолив одну з бригад, що боролась за право називатись комуністичною, М. Н. Булгаков, П. Т. Гришин, Г. М. Онисимов та багато інших. Чудових виробничих успіхів добився колектив відділення інструментального цеху, очолюваний секретарем парторганізації П. Л. Козорезовим, дільниці старшого майстра-комуніста Г. М. Дроб'язко, а також колективи цехів: термічного, відновлення підшипників, ремонтно-механічного, автоматно-токарного № 2 та інших.

Не відставали від старших товаришів і комсомольці підприємства. Перші бригади, які боролись за звання комуністичних, очолювали Анастолій Ушаков і Петро Попов — інструментальний цех, Володимир Черепанов — автоматно-токарний цех № 2, Василь Кушнір — сепараторний

¹ ХОПА, ф. 1561, оп. 1, од. зб. 82, арк. 18.

² П. М. Подложенов. Названа праця, стор. 8.

³ ХОДА, ф. Р-5690, оп. 1, од. зб. 293, арк. 67.

⁴ «Голос робітника», орган ЗПК, дирекції, ЗК профспілки і ЗК ЛКСМУ, 24 жовтня 1958 р.

⁵ ХОПА, ф. 26, оп. 20, од. зб. 1, арк. 184.

⁶ П. М. Подложенов. Названа праця, стор. 8.

цех. З великим завзяттям працювали нові бригади. Ось лише один з прикладів: троє комсомольців з бригади А. Ушакова план грудня виконали на 250%, один — на 300%¹.

На заводі панувало велике трудове піднесення — близько 1700 молодих робітників змагалися за патріотичним почином М. Мамаєва і О. Кольчика, серед яких — 850 комсомольців, 1400 молодих робітників восьмигодинне завдання виконували за сім годин, 592 чол. — за шість годин. В переддень 40-річчя ВЛКСМ 50 комсомольців заводу були нагороджені Почесними грамотами РК ЛКСМУ, 4 чол., крім грамот, одержали ще й подарунки, серед них А. Ушаков, В. Єгоренко, Н. Ткаченко і Н. Співак².

Трудащі підприємств Харкова достроково, 20 грудня, виконали державний план 1958 р. і до кінця року дали на сотні мільйонів карбованців надпланової продукції³. В цих успіхах була частка праці й колективу 8 ДПЗ.

Говорячи про роботу свого підприємства на 19 районній партконференції 30 листопада 1957 р., директор заводу О. В. Соїч відзначив: «Особливо важливо, що поряд з забезпеченням значного приросту обсягу виробництва партійна організація заводу зуміла виховати й згуртувати в єдину дружну сім'ю багатотисячний колектив харківських підшипниківців... Цьому колективу сьогодні під силу здійснювати й виконувати виробничу програму у чимраз зростаючих масштабах»⁴.

Життя підтвердило правильність цих слів.

¹ «Голос робітника», 31 грудня 1958 р.

² «Голос робітника», 14 і 29 жовтня 1958 р.

³ ХОПА, ф. 69, оп. 28, од. зб. 22, арк. 33.

⁴ ХОПА, ф. 26, оп. 20, од. зб. 1, арк. 185.

З ДОСВІДУ БОРОТЬБИ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ХАРКІВЩИНИ ЗА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗМІЦНЕННЯ КОЛГОСПІВ У П'ЯТІЙ П'ЯТИРІЧЦІ

М. А. Захаренков

Успішне виконання четвертого п'ятирічного плану дало можливість нашій країні накреслити нові завдання по розвитку всіх галузей народного господарства та культури — прийняти новий п'ятирічний план, який був схвалений XIX з'їздом партії. П'ятирічний план передбачав дальший розвиток сільського господарства, збільшення валової і товарної продукції землеробства та тваринництва¹. Але повністю використати переваги соціалістичного сільського господарства, значно підвищити продуктивність сільськогосподарської праці заважала наявність величезної кількості дрібних сільгоспартілей. Ця роздрібненість не давала змоги партійним організаціям зміцнити керівництво колгоспами. Ось чому розв'язання завдань, поставлених XIX з'їздом в галузі сільського господарства, партія почала з укрупнення дрібних сільгоспартілей.

Досвід колгоспного будівництва в СРСР і, зокрема, на Україні показав, що дрібні колгоспи не могли успішно розвивати громадське господарство, продуктивно використовувати складні сільськогосподарські машини і тим самим забезпечити неухильне підвищення матеріального добробуту та культурного рівня колгоспників. Враховуючи це, ЦК ВКП(б) 30 травня 1950 р. прийняв постанову «Про укрупнення дрібних колгоспів та завдання партійних організацій у цій справі»². Центральний Комітет зобов'язав партійні та радянські органи на добровільних началах провести укрупнення дрібних колгоспів, одночасно зміцнити їх кадрами.

Партійні організації, озброєні чіткою програмою дій, доставши гарячу підтримку колгоспників, в останньому році четвертої п'ятирічки енергійно розгорнули роботу по укрупненню дрібних артілей і провели цей великий захід оперативно та успішно.

В основному завдання об'єднання дрібних сільгоспартілей і створення міцних соціалістичних господарств в селі було розв'язане в перші роки п'ятої п'ятирічки. Якщо на 1 січня 1950 р. в країні нараховувалось 254 тис. колгоспів, то у 1952 р. їх було 94,8 тис. У зв'язку з цим кількість орної землі, що припадала на колгосп, збільшилась в 2,5 раза.

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і Пленумів ЦК, ч. III. Держполітвидав УРСР, К., 1954, стор. 521.

² Директиви КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов, т. 3, Госполитиздат, М., 1958, стор. 500—502.

Укрупнення дозволило скоротити адміністративно-управлінські витрати, дало можливість більш раціонально використовувати техніку¹.

На Україні на початку 1950 року нараховувалось 33 653 колгоспи². На кінець 1951 р. їх стало 16 506, тобто зменшилось у два з лишком рази³. У Харківській області за той же період кількість колгоспів скоротилась з 2036 до 871, або в 2,3 раза⁴.

У Сахновщинському районі з 102 сільгоспартілей в результаті укрупнення було створено 42 колгоспи. З 209 до 135 скоротилась кількість виробничих бригад у колгоспах. При укрупненні на 402 чоловіки скоротився адміністративно-управлінський апарат, що дало річну економію в 171 тисячу трудоднів⁵.

У Красноградському районі в травні 1950 р. нараховувалось 82 колгоспи, а в лютому 1951 р. їх кількість скоротилась більше ніж у 3 рази. На тих же земельних масивах було створено 26 великих колгоспів⁶.

З укрупненням дрібних сільгоспартілей колгоспи ставали великими багатогалузевими господарствами, що базувались на машинній техніці, яка вимагала кваліфікованих кадрів. В цих умовах керівництво колгоспним виробництвом ускладнювалось. Воно вимагало від кадрів глибоких агрономічних, зоотехнічних знань та хороших організаторських здібностей.

Внаслідок зростання вимог до колгоспних кадрів Рада Міністрів РСР та ЦК ВКП(б) 9 липня 1950 року прийняли постанову «Про завдання партійних та радянських організацій по дальшому зміцненню складу голів та інших керівних працівників колгоспів». Постанова відзначала: «Досвід показує, що всебічно розвивають громадське господарство ті колгоспи, на чолі яких стоять здібні, політично грамотні, культурні та віддані колгоспній справі кадри — голови колгоспів, члени правління, бригадири, завідувачі тваринницькими фермами»⁷.

ЦК ВКП(б) та Рада Міністрів РСР поставили перед партійними та радянськими органами невідкладне завдання — поліпшити склад голів колгоспів, перш за все, шляхом підбору і висунення на цю роботу перевірених в політичному та діловому відношенні спеціалістів із середньою та вищою освітою, а також практиків, що мають великий досвід керівної та організаційної роботи. Для цих голів колгоспів було надано ряд пільг: установлювалась тверда заробітна плата на перші три роки в залежності від освіти, зберігалось право на одержання пенсії за рахунок держави за вислугу років та в разі втрати працездатності⁸.

Виконуючи цю постанову, партійні організації області прагнули направити на роботу в укрупнені колгоспи найбільш здібних організаторів сільськогосподарського виробництва, які в повній мірі змогли б використати переваги великих соціалістичних господарств.

Так, в ході укрупнення колгоспів Богодухівський райком партії тільки в 1951 р. направив із райцентра на керівну роботу в села 72 до-

¹ О. В. Арутюнян. Сб. «Развитие союза рабочего класса и крестьянства». Изд-во АН СССР, М., 1958, стор. 317.

² В. Бяков. Сімнадцятий з'їзд КП(б)У. Держполітвидав, Київ, 1961, стор. 76.

³ Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. Держстатвидав, Київ, 1957, стор. 283.

⁴ Народне господарство Харківської області. Статистичний збірник. «Статистика», Харків, 1965, стор. 37.

⁵ Харківський обласний партійний архів, ф. 2, оп. 41, спр. 1, арк. 239, 240.

⁶ Там же, арк. 184.

⁷ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. т. 3, Госполитиздат, М., 1958, стор. 521.

⁸ Там же.

свідчених працівники, з них 15 чоловік рекомендовано головами колгоспів¹.

Красноградський райком партії з райцентру на постійну роботу в колгоспи послав 13 комуністів, з них 5 чоловік головами колгоспів і 8 чоловік заступниками голів та секретарями партійних організацій колгоспів. До кінця 1953 року в районі більше половини колгоспів очолювали спеціалісти сільського господарства з вищою та середньою спеціальною освітою².

Процес зміцнення керівництва колгоспами відбувався у всіх районах області. Наприклад, в селі Лиман Зміївського району після об'єднання на початку 1951 р. чотирьох сільгоспартілей в один колгосп ім. Леніна земельний масив господарства перевищував 5 тисяч гектарів. Найбільш відповідальні ділянки колгоспного виробництва очолили комуністи. Головою колгоспу було обрано хорошого організатора і спеціаліста, члена партії, агронома В. Я. Головка³.

Багато укрупнених колгоспів очолили досвідчені практики. Так, в селі Огіївка Сахновщинського району головою укрупненого колгоспу «Більшовик», створеного в 1950 р. після об'єднання чотирьох сільгоспартілей, було обрано засновника першого колгоспу в цьому селі, комуніста В. С. Сипало, який виправдав довіря своїх односельчан. Успіх колгоспного виробництва забезпечили комуністи та комсомольці. Партійна організація артїлі нараховувала 34 комуністи, комсомольська організація об'єднувала 106 членів ВЛКСМ⁴.

Визначні здібності організатора колгоспного виробництва виявив комуніст С. К. Ярошенко, обраний головою укрупненого колгоспу ім. 8 Березня Куп'янського району.

В результаті об'єднання шести дрібних артїлей колгосп ім. 8 Березня став одним із найбільших в області. Площа земельних угідь досягла 4090 га, значно збільшився валовий збір зерна, підвищились надої молока. У 1951 р. прибутки колгоспу обчислювались сумою 1 940 000 крб.⁵, із яких 852 тис. крб. одержано від полеводства та 1051 тис. крб. від тваринництва, або в 2 рази більше, ніж у 1949 р. (до укрупнення). Все це сприяло підвищенню добробуту колгоспників, оплата праці яких зросла вдвоє⁶.

Вирішальну роль у піднесенні громадського господарства колгоспу відіграла партійна організація, яка за роки п'ятої п'ятирічки збільшилась у два рази — з 26 комуністів до 52. Вона розгорнула організаторську та політичну роботу серед членів сільгоспартілі, вміло розставила комуністів, 37 із них працювали в тваринництві, в тому числі 8 чоловік бригадирами та завідуючими фермами.

Колгосп протягом ряду років виробляв в середньому за рік по 50 цн свинини на 100 га ріллі, понад 200 цн молока на 100 га сільськогосподарських угідь, вирощував високі стійкі врожаї усіх сільськогосподарських культур⁷.

Таким чином, процес укрупнення колгоспів супроводжувався значним зміцненням керівних кадрів.

Проте заходи, вжиті партійними організаціями області щодо поліпшення складу сільських кадрів, в перші роки п'ятої п'ятирічки вияви-

¹ Харківський обласний партійний архів, ф. 80, оп. 9, спр. 1, арк. 55.

² Харківський обласний партійний архів, ф. 2, оп. 63, спр. 1, арк. 236.

³ Історія міст і сіл УРСР. Харківська область, Київ, 1967, стор. 479.

⁴ Там же, стор. 844.

⁵ Тут і далі в старому масштабі цін.

⁶ С. Ярошенко. «Славные итоги». «Красное знамя», 16 січня 1952 р.

⁷ И. Т. Пинегин, С. И. Журавлев. Главное в организационной работе, Харьк. книжн. изд-во, 1963, стор. 56.

лись недосить ефективними. Однією із об'єктивних причин була гостра нестача на селі спеціалістів, кількість яких в період 1950—1953 рр. була незначною і майже незмінною. На 1 червня 1950 р. в області нараховувалось 1000 агрономів з вищою освітою і 1000 зоотехніків, ветеринарних лікарів та лісоводів. На цю ж дату 1953 року чисельність їх не змінилась¹. До того ж, в колгоспах працювала незначна частина з них: агрономів — 19,8%, зоотехніків — 9,8%².

Велике значення для піднесення громадського господарства колгоспів мали організаційні заходи, розроблені вересневим (1953 р.) Пленумом ЦК КПРС. На основі марксистсько-ленінського аналізу Пленум Центрального Комітету партії розкрив причини відставання сільського господарства країни та розробив правильний курс його дальшого розвитку. Пленум відмітив, що крупне сільськогосподарське виробництво, озброєне сучасною технікою, може успішно розвиватися лише при умові повсякденного кваліфікованого керівництва³.

Партійні організації області відразу ж після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС розгорнули активну діяльність по організаційному зміцненню колгоспів, по підбору і розстановці сільських кадрів. В області розгорнувся патріотичний рух спеціалістів сільського господарства за перехід із установ та промислових підприємств на роботу в село.

14 листопада 1953 р. бюро обкому КП України прийняло постанову «Про посилення агрономічної та зоотехнічної допомоги колгоспам області»⁴. В колгоспи області із МТС було направлено 1572 агрономи та зоотехніки. Із 854 колгоспів 819 одержали спеціалістів сільського господарства. В ряд господарств посилали по декілька спеціалістів. В колгоспи прибуло агрономів в 5,4 раза, зоотехніків в 11,3 раза більше, ніж їх працювало там до вересневого Пленуму ЦК КПРС⁵.

Особливу увагу обласна партійна організація приділяла кадрам голів колгоспів. На ці посади були висунуті партійні, радянські працівники, спеціалісти сільського господарства. Вони направлялись перш за все в найбільш відстаючі колгоспи області. Наприклад, економічно слабкі колгоспи очолили секретарі райкомів КП України: І. К. Манзюк, Я. С. Сургай, С. С. Тимохін; голови та заступники голів райвиконкомів: Н. Г. Тищенко, Н. В. Ващенко, К. Г. Гура та інші.

Тільки в 1954 р. головами відстаючих колгоспів обласний комітет партії направив 71 партійного та радянського працівника, 53 спеціалістів сільського господарства. Всього за рік, що минув після вересневого Пленуму ЦК КПРС, із м. Харкова та районних центрів на посади голів колгоспів було послано 225 чоловік, в тому числі 210 членів КПРС.

У кінці п'ятої п'ятирічки більше половини голів колгоспів області мали вищу та середню освіту⁶.

Проявляючи турботу про зміцнення складу керівних колгоспних кадрів, ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР у березні 1955 р. прийняли постанову, в якій зобов'язали партійні та радянські органи на місцях направляти на роботу в колгоспи не менше 30 тис. чоловік із числа партійних, радянських, господарських та інших працівників як комуністів,

¹ Народне господарство Харківської області. Статистичний збірник. «Статистика». Харків, 1965, стор. 11.

² Харківський обласний партархів, ф. 2, оп. 58, спр. 6, арк. 75.

³ КПРС в резолюціях..., ч. III. Держполітвидав УРСР, К., 1954, стор. 577.

⁴ Харківський обласний партійний архів, ф. 2, оп. 53, спр. 16, арк. 234.

⁵ Там же.

⁶ Харківський обласний партійний архів, ф. 2, оп. 71, спр. 1, арк. 39.

так і безпартійних, здатних забезпечити керівництво сільськогосподарським виробництвом¹.

Партійні організації Харківської області провели широке роз'яснення цього документа. На підприємствах, установах та учбових закладах по обговоренню постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР відбулися 2601 збори.

Робітники, інтелігенція області гаряче відгукнулись на заклик партії та уряду. До кінця 1955 р. в первинні партійні організації від комуністів та безпартійних було подано близько 3 тис. заяв з проханням направити на роботу в колгоспи.

Партійні організації дуже вимогливо підходили до підбору кадрів, що їх посилали на село. Так, парторганізація Харківського електромеханічного заводу задовольнила прохання комуніста старшого інженера А. М. Самсонова та комуніста М. К. Пчельникова, заступника начальника штампувального цеху. Партійна організація Харківського верстатобудівного заводу рекомендувала на посаду голови колгоспу кращого начальника цеху, члена КПРС С. В. Дикого. Парторганізація сільськогосподарського інституту ім. В. В. Докучаєва підтримала ініціативу викладачів М. В. Єгошиної, Г. П. Ігнат'єва, І. М. Тарасенка, що виявили бажання поїхати працювати в колгоспи. Всього по області було підібрано і направлено на роботу в село 302 тридцятитисячники².

Обласний та районні комітети партії одночасно вживали заходів щодо зміцнення колгоспних партійних організацій. Тільки в 1954 та 1955 роках кількість комуністів області, працюючих в колгоспному виробництві, збільшилась на 10,7%. В кінці п'ятирічки в сільськогосподарському виробництві області брало участь близько 14 тис. комуністів — на дві тисячі більше, ніж до вересневого Пленуму ЦК КПРС. У всіх колгоспах існували партійні організації³. В Красноградському районі, наприклад, кількість комуністів колгоспних партійних організацій за п'ятирічку збільшилась у півтора рази⁴.

Під керівництвом партійних організацій неухильно зростала роль комсомольців у розвитку колгоспного виробництва. Відповідаючи на рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, пленум обкому комсомолу від імені молоді Харківщини взяв зобов'язання направити для роботи на тваринницьких фермах 2500 комсомольців. Вже на початку 1954 р. це зобов'язання було перевиконано: на ферми пішло працювати 2800 членів ВЛКСМ. До кінця п'ятирічки на ферми прибуло понад п'ять тисяч комсомольців та молоді⁵.

Робота, проведена обласною партійною організацією по зміцненню колгоспів кадрами, сприяла підвищенню ефективності колгоспного виробництва, зростанню прибутків, збільшенню відрахувань в неподільні фонди.

У 1955 р. грошові прибутки колгоспів УРСР збільшились проти 1950 р. в 3 з лишком рази і становили 19097 млн. крб. Прибутки від рослинництва зросли в 2,7, а від тваринництва — в 5,6 рази. Неподільні фонди, які є основою громадського господарства колгоспів, збільшились за п'ятирічку в 2,5 рази і досягли в кінці п'ятої п'ятирічки

¹ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, т. 4, Госполитиздат, М., 1958, стор. 392—398.

² И. Т. Пинегин, С. И. Журавлев. Главное в организационной работе. Харьковское книжное издательство, 1963, стор. 47, 48.

³ Там же, стор. 53.

⁴ Харківський обласний партійний архів, ф. 41, оп.15, спр. 1, арк. 41.

⁵ Ю. О. Склярів. Виконуючи п'яту п'ятирічку. Збірник статей «Комсомол Харківщини». Харківське обласне видавництво, 1958, стор. 202, 203.

17471 млн. крб. Грошові прибутки колгоспів області за п'ятирічку зросли в 2,8 раза. Неподільні фонди колгоспів тільки за два останніх роки п'ятирічки збільшились на 33%¹.

В роки п'ятої п'ятирічки організаційне зміцнення колгоспів, зміцнення їх кваліфікованими кадрами було одним із головних напрямків у діяльності обласної партійної організації, яка неухильно втілювала в життя рішення XIX з'їзду КПРС та інші директиви партії та уряду щодо розвитку сільського господарства.

¹ Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. Держстат-видав, Київ, 1957, стор. 283, 288, 302, 303.

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДОНБАСУ ПО ПІДБОРУ, РОЗМІЩЕННЮ І НАВЧАННЮ КЕРІВНИХ ПАРТІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИХ КАДРІВ В 1956—1961 РОКАХ

О. І. Неделін

Марксизм-ленінізм учить, а практика боротьби за побудову соціалізму в СРСР показує, що після вироблення партією політичної лінії успіх справи визначається станом і рівнем організаторської роботи в масах. Головним тут є підбір і розміщення кадрів, організація перевірки виконання рішень. В. І. Ленін відзначав, що політика проводиться через людей і тому «гвоздь становища в людях, в доборі людей»¹.

В роботі з кадрами всіх ланок КПРС керується принципами, розробленими в багатьох трудах В. І. Леніна. Основними ознаками, що визначають придатність працівників до виконання функцій партійного, державного і господарського характеру, Володимир Ілліч Ленін вважав їх ділові і політичні якості.

Проблема підбору і розміщення кадрів завжди займала першорядне місце в діяльності Комуністичної партії і Радянського уряду. Особливо великого значення вона набула після XX з'їзду КПРС. Щоб бути на висоті нових завдань, поставлених партією, треба було добиватися дальшого посилення роботи по підборі, розміщенню та вихованню партійних, державних і господарських кадрів. «Рівень організаторської роботи, — зазначається в рішеннях XX з'їзду КПРС, — у вирішальній мірі залежить від постановки справи перевірки виконання, підбору і виховання кадрів (підкреслено нами, — О. Н.) та розстановки комуністів на різних ділянках господарського і культурного будівництва»².

У цій статті розглядаються деякі питання роботи партійних організацій Донбасу (української його частини) з кадрами в період між XX і XXII з'їздами партії.

У відповідності з ленінськими принципами роботи з кадрами і вказівками XX з'їзду КПРС, партійні організації Донбасу поліпшили підбір і розміщення керівних працівників. Особливу увагу вони приділяли вихованню кадрів у процесі їх трудової діяльності.

Велике значення надавалося зміцненню кваліфікованими і просто здібними працівниками обласних, міських та районних комітетів партії. З метою більш правильного підбору, вивчення та висунення кадрів партійні органи створювали постійний резерв. У складі резерву Луганського обкому партії, наприклад, було напередодні 1959 р. 233 спеціалісти для висунення на партійну та радянську роботу, на посади начальників шахт, директорів заводів³.

Вивчення ділових і політичних якостей комуністів здійснювалося шляхом залучення їх до виконання партійних доручень та перевірки

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 262.

² Резолюція XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу на Звітну доповідь Центрального Комітету КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1956, стор. 25.

³ В. К. Клименко. Робота з кадрами — основа наших успіхів. Київ, 1960, стор. 14.

фактичного становища справ на місцях. На вищі посади керівників висували після того, як вони позитивно проявляли себе на попередній роботі. Така практика дозволяла працівникам спиратися на раніш набутий досвід, закріплювати і розвивати його. Так, гірничий інженер член КПРС з 1946 р. О. О. Зуєв до обрання його секретарем Донецького обкому КП України у 1964 р. довго працював на шахтах міста Горлівки. У другій половині 1957 р. Донецький обком КП України рекомендував тов. Зуєва на посаду першого секретаря Центрального міського райкому партії, а пізніше — першим секретарем Горлівського міського райкому партії¹. Протягом 1956—1959 рр. тільки в Луганській області було підвищено в посадах понад 900 спеціалістів. Серед них значна кількість партійних та радянських працівників. Так, редактор Краснолуцької міської газети «Луч» Л. П. Тимченко та начальник зміни доменного цеху Алчевського металургійного заводу інженер-металург М. В. Мазнев у 1959 р. були обрані секретарями Краснолуцького та Комунарського міськкомів партії, секретар партійного комітету Луганського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції інженер-технолог М. С. Стратонов — другим секретарем Луганського міськкому партії (1960 р.)².

Значна робота по висуненню у партійні та радянські органи кваліфікованих керівних кадрів проводилась і в Донецькій області. У 1957 р. в 24 містах та районах області, де є вугільна промисловість, секретарями міськкомів та райкомів партії, завідуючими промислово-транспортними відділами партійних комітетів було обрано 48 інженерів і техніків³. У 1959 р. в апараті партійних комітетів області працювало 44 інженери і агрономи, 39 інших спеціалістів з вищою освітою⁴. Першим секретарем Артемівського міськкому був обраний К. П. Головка, секретарем Кіровського райкому партії м. Макіївки у 1958 р. став інженер-доменщик В. Т. Дегонський, секретарем Єнакіївського міськкому (1959 р.) — комуніст з вищою політичною освітою Е. П. Ярцев, першим секретарем Харцизького райкому (1960 р.) — гірничий інженер П. О. Пономарьов⁵.

Зміцнення кадрами міських та районних комітетів партії здійснювалось не тільки шляхом послідовного висунення спеціалістів на більш високі посади, але й за допомогою переміщення кадрів з відповідальних посад в апараті обласних партійних та радянських організацій на керівну роботу міського та районного масштабу. Протягом 9 років — (1952—1961 рр.) комуніст Г. Ф. Кобець працював інструктором відділу пропаганди і агітації Донецького обкому партії, а пізніше — заступником завідуючого відділом, де він набув досвіду в організації партійної пропаганди. В 1961 р. за рекомендацією обласного комітету партії тов. Кобець обраний секретарем Донецького міськкому партії по ідеології. У 1962 р. на посаду першого секретаря Дебальцевського міськкому партії було висунуто інструктора Донецького обкому КП України інженера-транспортника Д. К. Алдакімова⁶.

¹ Поточний архів Донецького обкому партії. Матеріали відділу партійних органів про склад керівних партійних кадрів за 1956—1964 рр.

² Партійний архів Луганського обкому КП України, ф. 7, оп. 2, од. зб. 1088, арк. 35 (далі цей архів будемо називати ПАЛО).

³ Партійний архів Донецького обкому КП України, ф. 326, оп. 52, од. зб. 1, арк. 104 (далі цей архів будемо називати ПАДО).

⁴ ПАДО, ф. 326, оп. 61, од. зб. 15, арк. 307.

⁵ Поточний архів Донецького обкому партії. Матеріали відділу партійних органів про склад керівних кадрів за 1958—1960 рр.

⁶ Там же.

Як наслідок багатогранної роботи партійних органів якісний склад партійних кадрів неухильно поліпшувався. Якщо у 1956 р. серед керівних і відповідальних працівників апарату парткомів Луганської області тих, що мають вищу і незакінчену вищу освіту, було 42,8%, то в 1961 р. — 62,1%, а число працівників з вищою і середньою освітою відповідно зросло з 89,3% до 91%.

Підбираючи керівні кадри, партійні органи Донбасу враховували і таку вимогу XX з'їзду партії, як необхідність поєднання роботи досвідчених і молодих партійних працівників (молодих за досвідом партійної роботи і за віком). Це сприяло спадкоємності керівництва та використанню молодими працівниками багатого досвіду старших. У 1961 р. в Луганській області 50% працівників мали стаж партійної роботи до 5 років, друга половина — понад 5 років¹. Відзначалась тенденція до «омоложення» працівників партійного апарату. Якщо у 1956 р. працівників віком до 35 років було 18%, то в 1961 р. — 21,1%; віком до 50 років — відповідно 67,1% і 60,8%, віком понад 50 років — 18,9% і 18,1%².

У здійсненні завдань соціалістичного і комуністичного будівництва важлива роль належить секретарям первинних, цехових (дільничних) парторганізацій, партгрупоргам. Від їх здатності очолити і мобілізувати маси, рівня відповідальності, ініціативи у значній мірі залежить керівна роль парторганізацій в житті виробничих колективів. Партійні організації Донбасу провели велику роботу по поліпшенню якісного складу цієї ланки партійних кадрів. Ось наслідки цієї роботи. Якщо в 1956 р. з 6,5 тис. секретарів первинних парторганізацій Донбасу вищу і середню освіту мали 51,8%, то в 1961 р. — 74,4%. На підприємствах промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку Луганської області кількість секретарів з вищою і середньою освітою зросла за відповідний період з 41,9%³ до 81%⁴. Для галузей важкої промисловості характерне збільшення кількості інженерно-технічних працівників серед партійних кадрів. Наприклад, в семи⁵ промислових центрах Донбасу питома вага інженерно-технічних працівників серед секретарів парторганізацій зросла від 49,5% у 1956 р. до 68,1% у 1961 р.⁶

Обрання секретарями парторганізацій спеціалістів мало позитивне значення, бо знання техніки і технології виробництва, принципів керівництва виробництвом дозволяло творчо підходити до проведення організаційної та ідеологічної роботи в масах.

Умілими керівниками і хорошими організаторами зарекомендували себе секретарі партійних комітетів: інженер В. І. Беляєв (Ново-Краматорський машинобудівний завод), інженер-металург О. В. Третьков (Жданівський металургійний завод «Азовсталь»), М. П. Батієнко (шахта «Гірська» тресту «Первомайськвугілля» на Луганщині), О. Я. Климов (Кадіївська шахта ім. Ілліча), В. Я. Горлач (Донецька шахта № 13), Т. М. Сарана (шахта Ново-Дружєвська у Лисичанську).

У низових парторганізаціях — дільничних і партгрупах, діючих на промислових підприємствах, секретарями здебільшого обирались робіт-

¹ Поточний архів Луганського обкому партії. Довідка відділу партійних органів про склад керівних кадрів за 1956—1961 рр.

² Там же.

³ Партархів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 214, од. зб. 193, арк. 2.

⁴ Там же, од. зб. 568, арк. 190.

⁵ Міста Артемівськ, Кадіївка, Костянтинівка, Луганськ, Макіївка, Слов'янськ, Торез (Чистякове).

⁶ Поточні архіви Донецького і Луганського обкомів партії. Довідка відділів партійних органів про склад керівних кадрів за 1956—1961 рр.

ники. Наприклад, на Жданівському металургійному заводі «Азовсталь» у 1957 р. серед 88 партгрупоргів 73 були робітниками різних професій: доменщиками, вальцювальниками, горновими, сталеварами та ін.; у 1957 р. з 105 партгрупоргів робітників було 84 чоловіка¹; на Луганському тепловозобудівному заводі із 135 партгрупоргів в 1961 р. робітники становили близько 70%².

Виконуючи рішення XX з'їзду КПРС, партійні та господарські організації Донбасу поліщували також підбір та розміщення керівних кадрів у промисловості, тобто зміцнювали спеціалістами найбільш відповідальні ділянки промислового виробництва, особливо відстаючі вугільні трести, шахти. До початку 1958 р. 96% начальників і головних інженерів шахт Донецької області були дипломованими інженерами і техніками³. У 1956—1957 рр. директорами металургійних заводів: Макіївського ім. С. М. Кірова, Єнакіївського, Жданівського ім. Ілліча були призначені спеціалісти, добрі організатори А. К. Жуков, О. Ф. Мінаєв, І. І. Шаламов. Із 54 посад директорів та головних інженерів підприємств важкої промисловості, які входили в номенклатуру Донецького обкому партії, 51 посаду до 1959 р. вже посідали спеціалісти з вищою освітою і з досвідом роботи у відповідних галузях понад 10 років⁴.

Практика показала, що там, де керівниками були кваліфіковані працівники, виробничі та політичні завдання розв'язувались успішно. На дев'яти шахтах⁵ Донецької області начальниками, головними інженерами, головними механіками і керівниками інших служб та відділів були спеціалісти з вищою та середньою освітою. Ці підприємства працювали продуктивно. Тільки протягом 1957 р. їх колективи видали понад план 450 тис. т. вугілля⁶. І навпаки, відсутність необхідної підготовки і досвіду у керівників негативно впливала на хід виробничого процесу. В 1958 р. начальником шахти ім. Титова тресту «Лисичанськвугілля» став працівник з початковою освітою тов. Коток. Технічна неграмотність керівника стала однією з причин невиконання плану підготовчих робіт на шахті і послаблення дисципліни, внаслідок чого тільки в серпні 1958 р. у трьох з п'яти діючих лав були допущені завали.

Партійні органи Донбасу нагромадили великий досвід роботи з кадрами. Але в їх діяльності були і недоліки. Іноді на керівні посади рекомендувались і призначались особи, що їх ділові якості вивчались лише за анкетними даними. При цьому не враховувався досвід попередньої роботи, не бралась до уваги думка колективів, де вони раніше працювали. Наслідком була часта заміна кадрів. Протягом 1957 р. і першої половини 1958 р. в Луганській області змінилось таким чином 50% начальників шахт, 111 головних інженерів, 655 начальників експлуатаційних дільниць, з них половина тому, що не справились з роботою або скомпрометували себе⁷.

Нерозв'язаною була і проблема раціонального використання спеціалістів. Незважаючи на те, що у вугільній промисловості Донецької області у 1958 р. працювало 22 тисячі чоловік з вищою і середньою

¹ ПАДО, ф. 693, оп. 12, од. зб. 1, арк. 45.

² ПАЛО, ф. 7, оп. 2, од. зб. 1088, арк. 22.

³ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 214, од. зб. 366, арк. 135.

⁴ ПАДО, ф. 326, оп. 56, од. зб. 3, арк. 18.

⁵ Шахти «Кочегарка», ім. Румянцева (Горлівка), № 21 тресту «Радянськвугілля»; № 4—21, «Трудівська» тресту «Донецьквугілля»; № 15-біс тресту «Сніжнянантрацит»; № 2—7 тресту «Рутченківвугілля», № 10-біс тресту «Куйбишеввугілля»; № 3-біс тресту «Чистяковантрацит».

⁶ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 214, од. зб. 366, арк. 52.

⁷ ПАЛО, ф. 179, оп. 2Г, од. зб. 152, арк. 16.

освітою, 46% керівників видобувних дільниць на шахтах не мали необхідної технічної підготовки¹. Багато інженерно-технічних посад посідали практики, в той час коли частина спеціалістів, особливо молодих, не використовувалась безпосередньо на виробництві.

Постійну допомогу партійним організаціям Донбасу в поліпшенні роботи з кадрами надавав Центральний Комітет КП України. У червні 1958 р. Секретаріат ЦК КП України обговорив питання про стан роботи з керівними кадрами на шахтах комбінату «Луганськвугілля». 18 липня 1958 р. Президія ЦК КП України прийняла постанову «Про серйозні недоліки в підборі, розміщенні та вихованні кадрів у Сталінській обласній партійній організації»². Рішення ЦК КП України були обговорені у вересні 1958 р. на пленумах обкомів, багатьох міськомів та райкомів партії Донбасу.

Згідно з рішеннями ЦК КП України і пленумів обкомів, партійні органи посилили роботу з кадрами. Тільки за чотири місяці після прийняття Постанови Центрального Комітету на шахтах Донецької області було замінено 515 практиків, які займали керівні посади, інженерами та техніками; на підприємствах машинобудівної і металургійної промисловості — близько 900 чоловік та переміщено на більш високі посади понад 600 чоловік³. Із числа молодих спеціалістів було висунуто на посаду головного інженера тресту «Сніжнянантрацит» тов. Сосновського, тресту «Шахтарськшахтобуд» тов. Медзмаріашвілі, тресту «Артемжитлобуд» тов. Тесленка. Начальником шахти № 18 тресту «Сніжнянантрацит» став тов. Сьомін, шахти № 2 «Колосниковська» тресту «Макіїввугілля» — тов. Зверев, шахти № 12-біс тресту «Дзержинськвугілля» — тов. Воробйов.

Велике значення мала Постанова жовтневого (1959 р.) Пленуму ЦК КП України «Про заходи по дальшому поліпшенню підбору і виховання кадрів»⁴, виконуючи яку партійні організації Донбасу посилили увагу до цього важливого питання. Протягом 1959 р. лише в місті Краматорську було висунуто на керівні посади понад 200 інженерів і техніків⁵.

Робота з кадрами — багатогранний процес, який охоплює не тільки підбір і розміщення, але й уміле виховання працівників. У 1956—1961 рр. партійні організації Донбасу багато зробили для виховання кадрів. З багатющого арсеналу виховних засобів широко застосовувались як загальні, що впливають із суті організаторської та політичної роботи, так і специфічні форми і методи виховання.

Успішне оволодіння ленінським стилем керівництва безпосередньо залежить, як відомо, від ідейного загартування кадрів. Велика роль у підготовці високоідейних керівних кадрів належить Академії суспільних наук та Вищій партійній школі при ЦК КПРС, а також республіканській та міжобласним партійним школам, одна з яких працювала в описуваний період у м. Донецьку. Протягом 1956—1958 рр. 118 партійних і радянських працівників Луганської області здобули в цих закладах політичну освіту. В 1958 р. 57 секретарів міськомів та райкомів партії Донецької області мали партійно-політичну освіту⁶.

Питання, пов'язані з ідейно-політичним вихованням кадрів, були визначені у Постановах ЦК КПРС «Про підсумки навчального року

¹ «Социалистический Донбасс», 2 жовтня 1958 р.

² Там же.

³ ПАДО, ф. 326, оп. 61, од. зб. 15, арк. 299.

⁴ «Правда Украины», 27 жовтня 1959 р.

⁵ ПАДО, ф. 565, оп. 15, од. зб. 17, арк. 47.

⁶ ПАДО, ф. 326, оп. 56, од. зб. 3, арк. 21.

в системі партійної освіти і завдання партійних організацій в новому навчальному році»¹ (серпень 1956 р.) та «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах» (січень 1960 р.)². Партійні організації Донбасу створили широку мережу партійної освіти. Для керівних кадрів найбільш прийнятними в цій мережі виявились такі форми підвищення ідейно-теоретичного рівня, як навчання у вечірніх університетах марксизму-ленінізму, теоретичні семінари з різних питань марксизму, школи партійно-господарського активу. Багато керівників працювали пропагандистами, лекторами, агітаторами, брали участь у підготовці і проведенні теоретичних і економічних конференцій. Досить сказати, що лише в Луганську в 1960 р. нараховувалось понад 2 тис. чоловік (головним чином керівних працівників), які закінчили вечірній університет марксизму-ленінізму. В цей час в Луганській області пропагандистами працювало понад 2,7 тис. керівних та інженерно-технічних працівників промисловості³. З метою підвищення економічних знань і ділової кваліфікації керівних кадрів практикувалось створення міських, районних та куштових шкіл партійно-господарського активу. В 1960 р. на Луганщині працювало 39 таких шкіл⁴.

Серед форм навчання кадрів мистецтву політичного керівництва найбільш поширеними стали семінари. Показовою в цьому відношенні була робота Донецького і Луганського обкомів партії, Лисичанського міськкому та райкомів партії міст Горлівки, Донецька, Жданова, Кадіївки. У 1956—1957 рр. Донецький обком партії провів 10 семінарів, в роботі яких брали участь секретарі та завідувачі відділами обкому, міськкомів, старі більшовики.

Аналіз роботи з кадрами показує, що особливу користь приносять семінари-практикуми, їх особливість полягає в тому, що вони проводились безпосередньо в тих парторганізаціях, які нагромадили позитивний досвід. Учасники семінарів-практикумів діставали таким чином можливість наочно переконатися і ознайомитися на місці з кращими формами і методами організаційної роботи. У квітні 1958 р. такий семінар було проведено Голубівським райкомом партії м. Кадіївки на шахті № 1—5 «Біжановка», колектив якої добився хороших показників при проходженні штреку широким ходом. Цій темі і був присвячений семінар-практикум. Учасники семінару спустились в шахту, де вивчали процес впровадження зазначеного методу. В кінці роботи семінару секретарі дільничних парторганізацій шахти поділились досвідом масово-політичної та організаторської роботи серед гірників, які впроваджували проходження штреку широким ходом⁵.

Діяльність партійних організацій Донбасу по неухильному здійсненню рішень партії про підбір, розміщення та виховання кадрів була вирішальною умовою успішного виконання господарсько-політичних завдань, накреслених ХХ і ХХІ з'їздами КПРС.

Нові, більш складні проблеми комуністичного будівництва, поставлені новою Програмою партії, диктували необхідність дальшого покращення роботи з керівними партійно-господарськими кадрами.

¹ Справочник партийного работника. Госполитиздат, М., 1957, стор. 346—355.

² КПСС в резолюциях и решениях съездов, ч. IV. Госполитиздат, М., 1960, стор. 590—610.

³ ПАЛО, ф. 179, оп. 2Г, од. зб. 162, арк. 37.

⁴ Там же, од. зб. 152, арк. 9.

⁵ Там же, оп. 3Г, од. зб. 2466, арк. 272.